

रविभाष्य, इति
पाल-नाटके
२५

ପ୍ରଥମ ପୃଷ୍ଠା
ଅନୁବାଚନ କେନ୍ଦ୍ରରେ

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૧૬૫૨, વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ બે બાંધે ૧૧૨૩.

વિષય ૬૬૫૭ ૨.

શ્રી રવિ વાલુના બે બાળ-નાટકો
શારદોત્સવ
અને
મૃગટ

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ સંગ્રહ
૧૯૬૯

આ નાટકોના અનુવાદક ભાઈ કરસનદાસને ગુજરાત
ઝોળખે છે રવિબાળુની ‘ સુકૃતધારા ’ નો એમણે કરેલો
અનુવાદ ગુજરાતે વખાણ્યો છે. તે કરતાયે આમાં તે
વિશેષતા છે અને તે રવિબાળુના સંગીત ગુજરાતી
પદમાં ઉતર્યાની.

સાહિત્યશ્રેણીની આ ભેટનો ગુજરાત જરૂર સત્કાર
કરશે એવી આશા છે.

સૌરાષ્ટ્ર કાર્યાલય.
૧-૮-૨૪

પ્રકાશક.

સમગ્ર સૌરાષ્ટ્રના શિશુઓને
સમર્પણુ

બે પુસ્તકો:

સૌરાષ્ટ્રવાસી ભાઈએ અવશ્ય રાખવાં
સૌરાષ્ટ્રની રસધાર

ભાગ ૧લો કિંમત ૧—૮—૦

રાજમુગટ કિંમત ૦—૧૨—૦

” ઉંચા કાગળ ” ૧—૦—૦

સૌરાષ્ટ્ર સાહિત્ય મંદિર, રાણપુર.

પ્રસ્તાવના

આ ‘શારદોત્સવ’ તથા ‘મુગ્ધ’ કવિના બે બાલ-નાટકો છે, અને શાન્તિનિકેતનના બાળકોને લખવા માટે જ યોજાયેલા હોવાથી, એમાં કાવ્ય સાથે રંગભૂમિ પર ઉતરેલા બાળકો માણી શકે એવી વસ્તુ પણ વર્ણવામાં આવી છે કવિ પોતે રંગભૂમિના રસીયા છે, અને દાદા અથવા સન્ધ્યાસીના પાઠમાં ધણી વાર બાળકો તેમજ મ્હોટેરાઓ સાથે રંગ-મંડપ પર ઉતરી પડે છે.

બાળકના વિકાસમાં આવાં નાટકોને જેવું તેવું સ્થાન નથી અત્યારે પાશ્ચાત્ય દેશોમાં તો કોઈ કોઈ દેશોએ નાટકો દ્વારા જ કેળવણી આપવાના અખતરાઓ ચાલી ચલા છે.

આપણી ગૂજરાતી ભાષામાં સ્વતંત્ર નાટકો જ બહુ ઓછા છે, અને બાળ-નાટકો તો લગભગ નથી જ પણ તેથી ઘણું ગૂજરાતી બાળકોમાં અભિનય-રસિકતા કે નાટક-પ્રિય વૃત્તિ નથી એમ તો નથી. ધણી યે શાળાઓમાં રોહસ મેલન કે બીજા કોઈ આનંદોત્સવ પ્રસંગે, શિષ્ય બાલોચિત નાટકોને અભાવે, શિક્ષકોએ પોતે જ વંડેલા, નીતિના અતિ ગંભીર ઉપદેશોને બારે પડુ પડુ થઈ રહેલા, વસ્તુ અને કલાવિદ્યાથી સન્વાદોના બેડકામાં ગવાતાં કે એથી યે વધારે અજાણ્યા અભિનય સાથે લગવાતાં સાંચે જોયાં હરે આપણી શાળાઓના બાળકો મોટે ભાગે અકાળે વૃદ્ધ બની ગયેલા દેખાય છે તેને માટે આવા સન્વાદો યે ઘણું ઓછું જવાબદાર નહિ હોય.

કવિના આ બે અનુવાદો એવા બાલ-નાટકોની ખોટ કાઢક અંશે દૂર કરશે એવી આશા છે. બાકી ગૂજરાતી બાળકોના હૃદ-યોમાં થતગનાટ તો ગૂજરાતના કોઈ સ્વયં પ્રેરિત કવિની જ પ્રતિ-ભા મચાવી શકે. પણ તે તો આપણા કવિઓ કે નાટકકારોને બાળકો પ્રત્યેનું પોતાનું ‘આનંદનું ઝલુ ભરવાનો’ ઉમળકો આવે ત્યારે જ થાય. ત્યાં સુધી તો એ બહુકોએ અનુવાદો વડે જ ચલાવી લેવું પડશે.

‘શારદોત્સવ માં બે જ દૃશ્યો છે કવિએ આ નાનકડા નાટ-કમાં ગમતા રમતા જ એક અદ્ભુત બેદ ઉકેલી નાખ્યો. ‘જગત આવું અજબ સુંદર શી રીતે બન્યું હશે ?’ એ કવિને અને સૌ ગસિક તત્વાન્વેષકોનો મહાપ્રશ્ન છે. શારદોત્સવના રમતા કવિને આ મહાપ્રશ્નની કુચી હાથ લાગે છે શી રીતે ?

પોતાની અને આ સુંદર જગતની વચ્ચે દુર્ભેદ અતરપટ વ્યતાર બનાવટી સિદ્ધાન્ત અને કપટી રાજવેરાને છોડી દઈ, પોતાના જ કૃત્રિમ પ્રતાપથી તપેલો સમ્રાટ વિજયાદિત્ય, પોતાને પોતાના અસક્ષતા રૂપમાં એકાગ્રબા માટે, ખરા આનંદની ગોધ કરવા માટે, આંખોની કીકીઓ પર પુત્તકોના પડળ વળી ગયા છે તે ખસેડવા માટે, સન્યાસી અપૂર્વાનન્દ બનીને, રાદ્ધપૂર્ણિમાની છુટ્ટી માણતા ગોદણુ ગોદણુ જેવડા બાળકો અને એ બાળકોના ટિલકિલા-ટમાં પોતાની ઉંમરના હિસાબમાં પચ્યાશ પચાવન વરસનો ગોટાળો કરી નાખી બીજા બાલ્યાવસ્થામાં પેડેલા તદ્દા પાસે આવે છે, અને શારદાના ઉત્સવની તૈયારીઓ કરે છે આ પ્રસંગે ગિરિધર તથા તેના સ્વામી ત્રિણાચાર્ય ગ્રન્થેન એ બંનેના આચરણમાં “જગત આવું અજબ સુંદર શી રીતે બન્યું હશે ?” એ પોતાના મહાપ્રશ્નનો ઉકેલ તે જીવે છે.

ગિરિધર નીચ, અસ્પૃશ્ય જાતિનો, લોકનાથનાં મંદિરમાં-જગતમાં પુત્રારીઓને હાથે હડધત થતો, લોકનાથનો અલૌકિક બાળક છે. ત્રિણાચાર્યને લોકનાથના મંદિરમાં સો પાગલ જ ગણે છે કદા એ

તેમની પ્રાણ-સખી છે રાજદરબારને રીઝવા માટે કે પેટ ભરવા માટે ગમેલી વેળા નથી. વીણાચાર્ય ઉપર લખમીચંદ વાણીયાનું ક્રોધ છે હવતા હતા ત્યાંનુંથી થોડું થોડું કરીને વીણાચાર્ય પોતે એ ભરતા જતા હતા, પણ એક રાતે ગિરિધર તથા વીણા બન્નેને ટળવળતા મૂઝી વીણાચાર્ય મૃત્યુ પામે છે બીજે દિવસે સવારે ગિરિધર લખમીચંદ પામે જન્મ પોતાના સ્વામીનું ઋણ ફેરવે નો પોતાનો નિશ્ચય તેને જણાવે છે, અને પછી તરત જ, તે દિવસે ચાલતી છુટ્ટી હોવા છતાં, બધા છોડરાઓથી સાથે ગમ્મતમાં ન પડતાં, સોથી બુરો પડી ગ્યામીનું ઋણ ફેરવા માટેના ઝામના જ પરમ ઉત્સવ અને આનંદ માની, એક ઝાડને છાયાડ, એકાંતમાં બેસી પોથી-પાનીયા લખનાનું ગર કરી દે છે આ બાળકના પ્રેમથી સમ્રાટના અતઃક્રુષ્ણા એકાએક એક અજબ તત્ત્વનો ચમકાર થાય છે, તેનો મહાપ્રશ્ન ઉદ્ભવ્ય છે, “જગત્ આનંદનું ઋણ ક્યાં કરે છે, પોતાનું સર્વસ્વ સમર્પાને ક્યાં કરે છે, તેથી જ તે આટલું બધું સુંદર છે” આ તત્ત્વનો ઉપયોગ પણ સમ્રાટ તરત જ કરી નાખે છે ગિરિધર તથા દાદા પ્રત્યેનું પોતાનું ‘આનંદ ઋણ’ એ ત્યાં ઉભાહિલ જ યથા-શક્તિ ચુકવી દે છે ! ખરેખર, ‘આનંદનું ઋણ’ ભગવામાં રીક્ષ, આજસ કે એપરવાઈ થાય છે ત્યારે જ આ સુંદર વિશ્વ અજબ-આમણું બને છે !

આટલી તત્ત્વચર્ચા સાથે જન-ત્વભાવનું કવિનું ઉંડું જ્ઞાન અને તેમાંથી ઉપજતો નાભાત્મિક વિનોદ તો નાટકના શબ્દેશબ્દમાંથી નીતરી જ ગયા છે લખમીચંદ વાણીઓ તથા સોમપાલ સામત, બન્નેની નફ્ટ સ્વાર્થવૃત્તિ નાટકમાં હૃદયગમ, શિષ્ટ રીતીમાં આજે-ખાયલી હોઈ, માર્મિક વિનોદની રીક જમાવટ કરે છે અભિનય-રસીયા બાળકોને આવા પાત્રોમાં પોતાની કલા પ્રગટાવવાનો સારો જોગ મળી શકે

બાકી રહ્યા દાદા કવિના ઘણાખરા નાટકમાં દાદા તો હોય જ દાદા એટલે ગદ્યોના સારામાણ અનેક અનુભવોથી ગીચાઈ

દીવાળીને કાળમાં પાણી જેવા થઈ બેઠેલા સંસારના શાણા બ્રહ્મા નહિ, પરંતુ એ બધા અનુભવોના ઝેરને મઠાદેવના સામર્થ્યથી ગળા જમ, ફરી પહેલાના કરતાં થે વધારે રમતીયાળ, મસ્ત બાલ્યાવસ્થા માણતા બાળકમાં થે અજબ બાળક ! આખા જગતની સાથે એમને અને આખા જગતને એમની સાથે વિનોદનો નાતો ! તે બાળકો સાથે નાચે, ફૂટે, ગાય અને સંન્યાસીને ચરણે બેસી બાળકના જેવા ભોળા ભાવે ઉપદેશ સામળે, લખખીચદને બાળકની પેઠે વિનોદ કરતા કરતા ટપકો આપે અને સામત સોમપાલ આત્માથી પોતાને થોડી વાર “બાપણ” થી નોખી પડ્યું પડે એટલે વ્હીણાંને બાળકની પેઠે રાજા અને રાજ્યને બેઝેક બાળા—મ બે પચ્ચ સુણાવે !

“શારદોત્સવ” માં નવ ગીતો છે સગીતજાના, લલિત બગાળી ગીતોને ગૂજાતીમાં આખા ઉતારવા મારે તો કોઈ સમર્થ કવિની પ્રાં ભા જ જોઈએ અહિં તો આ અનુવાદ કદાચ કોઈવાર ભજવાય તો તેને ભજવનાર બાળકો ગીતોની મઝાથી સાવ છુટ્યાં ન રહે એટલા ખાતર જ એમથી સાતને ગૂજરાતીમાં ઉતાર્યાં છે ગીતોના ભાવ પચ્ચ અનુવાદથી બરાબર ન જાતી શકાયા હોય એ અસંભવિત નથી, પચ્ચ એ ભાવ જેવા એ સમજયો તેવા તેના પોતાના જ શબ્દોમાં ઉતારવાનો તેનો પ્રયાસ છે ! એમથી એકાદ બે ગીતો પચ્ચ બાળકોને આનંદ આપી શકશે તો ‘આનંદનું ત્રણ’ ફેડવાનો એનો થે પ્રયાસ કાંઈક અરો લેખે લાગશે

ખીણ નાટક ‘મુગટ’ તો વળી આપણી આધુનિક રંગમંચને સાવ અનુકૂળ છે એમાં ત્રણ અંક છે અને એકેકે અંકમાં પાચથી સાત પ્રવેશો છે પ્રવેશો પ્રવેશો વચ્ચેનો એકધારો વિકાસ અને બધા છે એમાં એકેકે વાક્યમાં નરવચ્ચાં નથી, છતાં આખા નાટકમાંથી અને એની વચ્ચેસંલનાના કરણાન્ત પરિણામમાંથી એક મુન્દ વચ્ચેનો પવન ગુલુ છે છે પ્રતાવનામાં એ બળિને વાચ્ય કરી નાખી રસિક વાચનારાઓના હૈયા દુભવવાનો અનુવાદકનો ધરદો નથી રસિકશિરોમણિ કરીન્દે જ જેને ધ્વનિરૂપે રાખ્યું તેને અન્યથા કરવાનો અવરને અધિકારે થ શો ?

તા. ૧-૮-૭૪

અનુવાદક.

શારદોત્સવ

પ્રથમ દશ્ય

(શીરોમાં છોકરાઓ ગાય છે)

ગીત

(દિવ્ય છંદ)

ધનચોર ઘટા વીખરાઈ,
છુટ્ટ આજે આકાશ !
જો, મેઘ—ઉછળે, ભાઈ,
ફૂટે કિરણો કરી હાસ !
સૌ માઠા આજે દૂટી !
શેરંગ રંગ રૂઢે રેલાય !
વાહ છુટ્ટો, છુટ્ટો, છુટ્ટો,
દિલ યનગન યનગન થાય !

જઈ કરશુ વિશાળ વનોમા
સૌ કરતા કિલકિલકાર !
કે હરિયાળી કુંજોમા
શુભન કરશુ સૌ બાળ !
કે ઝળોળણુ જઈ ઝરણે
ઝળ ઝળ ઝળ ઝળ ઝળ પાય !
વાહ છુટ્ટો, છુટ્ટો, છુટ્ટો,
દિલ યનગન યનગન થાય !

વડપાનની કરશું હોડી,
શણગારશું કુલડે આજ !
થંદ, સુકાન, થંભ, હલેસા,
સૌ રંગબેરંગી સાજ !
એ લટકતી લટકતી
સરવશિયે સરશે, ભાઈ !
વાહ, છુટી, છુટી, છુટી,
દિલ થનગન થનગન થાય !

વનવનમા ઝોધણ ચારે
ગા-રસીયા બાલ-ગોપાલ !
તરમા—પ્રતિપક્ષે ગાળે
સુર બસરીના ગૈમાળ !
ચલ, ચપક-પરાગ લૂટી
જઈ મહાન કરીએ કાય !
વાહ, છુટી, છુટી, છુટી,
દિલ થનગન થનગન થાય !

લખમીચંદ

(ધરમાવી બહાર નીકળાને)

છોકરાઓએ તો માથું પકવી નાખ્યું ! અરે જો
મગ....ન ! જો અમૃતલા . લ ! પકડો તો, આ છોકરા-
ઓને પકડો તો !

છોકરાઓ

(આપે ચટકા જઈ, તાળીઓ પાડતા પાડતા)

અરે લખીઓ આવે રે, લખીઓ આવે !

અમીચંદ

અરે ઓ અભોષાપરસા....દ ! આ લોકોને કાન પકડી
પકડીને અહિ લાવ બેઠાએ ! એકઠેયને મૂકીશ મા !

એક છોકરો

(જનોમાનો વાગેથી આવી કાને ખેંસેની ક્લમ તાણી લખને)

લેતો ભય બેટો લખો,

કર્યા કરે મરને ડખો !

અમીચંદ

અભાગીઆઓ, શીખલાઓ નહિ તો ! આજે એકઠેયનાં
હાડકાં સાબ નથી રહેવાના !

(દાદા પ્રવેગ કરે છે)

દાદા

કેમ, શું છે, ભાઈ લખા ? આ રૂઢરૂપ શું કરવા ?

અમીચંદ

અરે જુવોને, સવારના પહોરમા આ લોકોએ કલ-
ભલ કલભલ કરીને કાન ખાવા માડ્યા છે !

દાદા

આજે એમને યરફૂર્ણિમાની છુટ્ટી છે તે એટલી મજા
ન કરે ! ખિયારા માથ છે એમાં યે તારા કાનમાં ખૂંચે છે !
હાથ હાથ, ભગવાને તને એટલી યે શાન્તિ નથી આપી !

અમીચંદ

માવાનો અત્મારે વખત નથી ! મારા હિસાબમાં જુલ
મઈ ભય છે, આજે મારે આજો દિવસ આ લોકોએ
ખૂન કર્યો !

દાદા

હત્તારી..! ત્યારે હિસાબ બૂલાવી દેવામાં તો આ લોકો હસ્તાદ લાગે છે ! એમનો સુર સાંભળીને તો મારી હિમરના હિસાબમાં ચે પચાસ પંચાવન વરસનો ચોટાળો થઈ બચ છે ! ઓ વાદ-ઓ ! આવો આવો, ચાલો તમને હંડમાનજીવાળા જેતરોમાં ફેરવી આવુ ! બાઈ લખા, બા. ચોપડા લઈને બેસ. હવે તારા હિસાબમાં બૂલ નહિ પડે.

(ઊકરાઓ દાદાને ઘેરી સહ નાચનાચ કરી મૂકે છે)

પહેલો છોકરો

હા, દાદા, ચાલો !

બીજો છોકરો

આજ અમને વાતી કહેવી પડશે !

ત્રીજો છોકરો

ના, વાતી નહિ. આજ તો વીર-વડલાના જાંચડા નીચે દાદા હરિકથા જમાવશે !

ચોથો છોકરો

વીર-વડલે નહિ, દાદા, આજ આસોપાલવના વનમાં ચાલો !

દાદા

ચુપ, ચુપ, ચુપ ! આમ ગરબડ મચાવશે તો લખ-ભીચદ વળી પાછા આવશે !

(લખભીચદ ફરી પ્રવેશ કરે છે)

લખભીચદ

- અરે, કિયા કાળા મહેના ઘણીએ મારી કલમ લીધી છે ને ?

(કલમ ફેડી એ ચાલ્યા જાય છે)

(ગિરિધર પ્રવેશ કરે છે)

લખમીચંદ

કેમ કે, તારા શેઠ કાંઈ રૂપીઆ મોકલાવ્યા છે કે ? હજી થઈ ચે તેવું છે !

ગિરિધર

કાલ રાતે મારા શેઠ મૃત્યુ પામ્યા છે.

લખમીચંદ

મૃત્યુ પામ્યા છે ! મૃત્યુ પામ્યે કેમ ચાલશે ? મારા રૂપીઆનું શું થયે ?

ગિરિધર

એમની પાસેથી તો કશું ચે નથી નીકળ્યું ! જે વીણા, વગાડી, કમાઈ, તમારૂં કરજ મરતા, તે વીણા છે ફક્ત !

લખમીચંદ

વીણા છે ફક્ત ! રૂડા સમાચાર લીધા !

ગિરિધર

રૂડા સમાચાર દેવાને જ હું આવ્યો છું એક દિવસ હું ચેરીનો બિખારી હતો. તેમણે મને આશરો લીધો અને પોતાને મહામૂશીબતે મળતા રોટલામાથી ખવડાવી ખવડાવીને માણસમાં આવ્યો. તમારી પાસે હાથપૈસું કરીને હું એ મહાત્માનું મજૂર ફેડીશ

લખમીચંદ

સમજ્યો ! એટલે હવે એ મરણ પામ્યા હોવાને લીધે મારા મહામૂશીબતને રોટલામાં લાગ પડાવીશ ! જોજ કે, મીઠું કેઈ ? પૈસું હું એવો ગધેડા નથી ! મારું તો કિંઈ કામ આવડે છે, કહે એવું ?

ગિરિધર

મને રંગબેરંગી અક્ષરોવાળી પોથીઓની નકલ કરવાં આવડે છે તમારો રોટલો મને નથી ખપતો. હું પોતે કમાઈશ તેટલું ખાઈશ અને સાથે સાથે તમારું કરજ પણ ભરતો રહીશ.

હાખમીચાંદ

અમારા વીજાચાર્ય પોતે જેવા મૂખ હતા તેવો જ બરાબર આ છોકરાને બનાવતા મથા છે ! હૈયાફૂટો છોકરો પારકાનું કરજ ગળે ઘાલીને વગર મોતે મરી જશે ! દરેક માણસને એવી જ રીતે મરવાની ટેવ-શુ કરીએ ? ઠીક, બહુ સાફ દરેક મહિનાની ત્રીજ તારીખ પહેલા, બરાબર નિયમ-સર રૂપીઆ ભરવા પડશે નહિતર . .

ગિરિધર

નહિતર વળી શુ ? મને ધમકી આપવી ફાગટ છે. મારા ઉપર જોણુજ તમારું કરજ છે જે તમે મને ફાવે ! હું તો મારા એકને ખાતર, સ્વેચ્છાથી જ તમારી પાસે બંધાઉં છું. મને બીડ દેખાડવા માગો છો !

હાખમીચાંદ

ના રે ના. ધમકી નથી દેતો તું તો રાબતો કુંબર ! તું તો સોનેચો-ચન્દરમાનો અવતાર ! પણ રૂપીઆ બરાબર વખતસર ભરતો જજે, ભાઈ નહિતર, મારે ઘેર કાકેરજ છે તેમનો લોગ જોઈ કાઢવો પડશે, અને જોણું પાપ તારું માથે ચડશે !

(ગિરિધર ચાલ્યો નય છે)

અરે, આ મારો છોકરો તો અહિંજ ભરમા કરે છે ! મેં રૂપીઆ કયાં કયાં ફાટી રાખ્યા છે એનીજ તલાશમાં

ભાઈ સાહેબ પડયા લાગે છે ! એનીજ બીકથી, એક કોઠી-
માથી બીજામા અને બીજામાંથી ત્રીજામા, એમ બિચારા
રૂપીઆને મારે સહેવ ફરતા રાખવા પડે છે ! કુલચંદ, એ...ય
કુલીયા, આ તરફ શું કરવા ? કંઈ કામ છે ?

કુલચંદ

ઠોકરાઓ બધાચ આજે સુભદ્રાને કાઠે રમવા ગયા છે,
રજા આવો તો હું ચે જઉં.

હાખમીચંદ

સુભદ્રાને કાઠે ! એમને ખબર પડી ગઈ લાગે છે !
સુભદ્રાને કાઠે તો મેં સાચા મોતીનો દાગડો દાટી રાખ્યો
છે ! (પ્રવચનો) નહિ, નહિ, ખબરદાર, કહું છું ! નથી
જવું ત્યાં ! ચાલ, ગત ચાલ, આક મ્હોડે કરવાના છે !

કુલચંદ

(નીસામો નાખીને) આજ આવો સુંદર દિવસ !

હાખમીચંદ

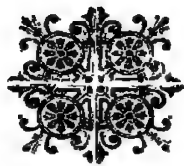
દિવસ તે વળી સુંદર હોતા હશે ! આમ માયાબીક
કરીશ તો મુઓ પડયો સમજજો ! જા, કહું છું, થેર જા !

(પ્રવચન બપોરે)

ભારે જુદિયાળ દિવસ ! આશોનો આ ઉભય એમને
તો મારું ચે મગજ ચસકી જાય છે. કયામ મન ચોટતું
નથી. મલ્લયદીપમા જઈ ચન્દનનો ભેગ કરી આવવાનું મન
લજા ચે દિવસ થયા છે ! પણ જે થવાનું હોય તે થાઓ-
એ બધું પછી. હાલ પ્રથમ તો સુભદ્રાને કાઠે એક આંટો

મારી આવવો જોઈએ. છાકરાઓને ખબર પડી ગંધ હશે
તો ! એ તો હંદરની જ બાવ ! કોઈપણ જણુસ કંકણે ન
રહેવા દે. જોડી કોરી કાતરી બધુ ચોમેર પાશરી
મૂકે. કોઈ પણ ચીજની એમને કીમત નહિ ! હાથમાં
આવે તે તોડી ફોડીને ધૂળ કરી નાખે ત્યારે જ એમને
ચેન પડે !

(૧૫૫ ૭)

દ્વિતીય દ્રશ્ય.

સુભદ્રાને ઝાઝે વન

(દાદા નથા ઝેરારાઓ ગાય છે)

ગીત

(ગગ-કાચમા કાચમીના બજનનો)

ખેલે તડકા-છાયડા વહેરે લીલુડા વનમોઝાર,

ઉપર ભૂરા બ્યોમમહિ શ્વેત મેઘ કરે સચાર

ચગી આળે, ભાઇ, અનેરી

રમત સંતાકૂકડી કેરી !

પહેલો છોકરો

દાદા, તમે અમારી ટુકડીમા !

બીજો છોકરો

નહિ, દાદા, તો કાઇ નહિ ! લમે અમારી ટુકડીમા !

દાદા

રહેવા દો, ભાઈ આપણાથી દોડાદોડી તો નહિ બને
આપણે હવે ખાઈપી ઉતર્યા છીએ ! તેમ કોઇને ના પાણુ નહિ
પડાય. હું તો વચકુટીઓ થઇશ ખસ, છે કાઇ કોઇને
હવે કહેવાપણું ? ચાલો, હવે આ ગીત ઝીલો.

ગીત

મધ પીતા મધુકર બૂદ્યા ને વેલછા છાઇ અપાર,

ચતગ પેઠે ઉડવા ઉપડ્યા ઝીલવા તેજ અમાર !

નહી કેરા ઘેરા પ્રવાહે

છાયા-તેજ-મિલન થાયે !

બીજી ટોળી

(પ્રવેશ કરીને)

જાણ્યું હવે, દાદા. અમને સાહેબ ન કર્યો તમે ! હવે તમારી સાથે કિતા, જાઓ, છાત્રાલય કિતા !

દાદા

આવડો આકરો દડ ! આ તો ઉલટો ચોર કોટવાલને દડે ! વાક પોતાનો અને સજા મને ! વાહ ભાઈ, વાહ ! હું તો તમારા સાદગી જ વાટ જોતો'તો ! પણ થયું હવે ! આજે જગડો નથી કરવો ચાલો ગીત ઝીલો.

ગીત

આજ

ચેર જવાની વાત ન કરશો ! ચેર ગયે શું થાય ?

આજ

આભલાં લેદી, અષ્ટિ તણા સો લેદ ઉઠેલશું, ભાઈ !

ખબના કરશું ખાલી,

ચરાવશું મસ્ત ખ્યાલી !

આજ

સ્વામલ ભરતી ઉતર ડાલે છે ધવલ ફીલ ચોખાત !

આજ

વાયુમાહે વરતાયે છે, ભાઈ, અનુપમ અદ્ભુત !

ભાઈઓ મારા બસરી છેડા !

લગાડોને નાથથી નેડા !

પહેલો છોકરો

દાદા, જુવો તો ખરા. કોઈ સન્ધ્યાસી આવે છે.

ત્રીતીય દ્રશ્ય

૨૪૬૮

બીજો છોકરો

વાહ ! વાહ ! મઝા પડશે, બહુ મઝા પડશે ! અમે
બધા ય સંન્યાસી સાથે રમશું—એના ચેલા બનશું !

બીજો છોકરો

એની સાથે સાથે ચાલ્યા જઈશું ! ક્યા ગયા એ કેાઈને
ખબરે થ ન પડે !

દાદા

અરે, ચુપ, ચુપ.

બધા

સંન્યાસી બાવા ! એ ય સંન્યાસી બાવા !

દાદા

અરે, સણુર, સણુર ! સંન્યાસી બાવા ચ્હીડાઈ જશે
(સંન્યાસી પ્રવેશ કરે છે)

છોકરાઓ

હે સંન્યાસી બાવા ! તમે લલા અમારા ઉપર ચ્હીડાઈ
જાઓ ! આજે અમે બધામ તમારા ચેલા બનશું !

સંન્યાસી

અરે વાહ ! એ તો બારે મઝાની વાત ! અને પછી
મારો વારો ! તમ બધા ય બનજો બાળ-સંન્યાસીઓ અને
હું બનીશ તમારો છુટ્ટોચેલો ! ફાંકડી રમત-અજબ રમત !

દાદા

પ્રણામ ! આપ કેાણ ?

સંન્યાસી

વિદ્યાર્થી !

દાદા

આપ વિદ્યાર્થી !

સંન્યાસી

હા. બધી પેઢીઓ બાળી નાખવા માટે નીકળ્યો છું.

દાદા

બાપજી, લાગે છે કે વિદ્યાનો બધો ઓળો ખખેરી નાખી, હલકાકુલ થઈ સમુદ્રમાં ઝપલાવવાની ધારણાએ નીકળ્યા હશે !

સંન્યાસી

આખોની કીકીઓ ઉપર પુસ્તકોના પડળ વળ્યા છે એ ખસેડવા માટે નીકળ્યો છું

દાદા

સુંદર, સુંદર ! પ્રભુ, આપની જરા ચરણરજ લઉં ! આપનું નામ મેં સાંભળ્યું લાગે છે.—આપ સ્વામી અપ્-વૌનદ તો નહિ ને ?

છોકરાઓ

સંન્યાસી બાવા, દાદા અવગથા આ શું બકબક કયો કરે છે ! એમ કરતા કરતા પછી અમારી છુટી પૂરી થઈ જાય છે !

સંન્યાસી

સાચી વાત, બાપુ, મારી પે છુટી વહી જાય છે.

છોકરાઓ

તમને કેટલા દિવસની છુટી છે ?

સંન્યાસી

મહુ જ થોડા દિવસોની મારા ગુરૂમહારાજ તો મારી પાછળ પડ્યા છે, તે મહુ દૂર નથી. આવીને મને પકડી-પાડે એટલી વાર છે !

પ્રતીવક્ત્ર

છોકરાઓ

બાપ રે, તમારા શુભહારાજ તો આકરા દેવ !

પહેલો છોકરો

સંન્યાસી બાવા ! ચાલો, અમને અહિંથી લઈ ચાલો,
મશળમા આવે ત્યાં લઈ ચાલો !

દાદા

તો હું પણ વાસે જ છું ! બાપજી, મને થ વીસ-
રશો મા !

સંન્યાસી

ઓહો ! પેલો છોકરો કોણ છે ? આવે દિવસે બાડને
છાયડે પોથીઓમા દટાઈને બેઠો છે !

છોકરાઓ

ગિરિધર !

પહેલો છોકરો

બાઈ ગિરિધર, ચાલ બાઈ ચાલ. અમે આજે સંન્યાસી
બાવાના ચેલા બનીએ છીએ. તું પણ સાથે. તું ચા
પટ્ટશિખ્ય !

ગિરિધર

ના બાઈ, મને કામ છે

છોકરાઓ

કામ વળી કેવું આજે ! ચાલ !

ગિરિધર

હજી ઘણાં ચે પાનીઆં બાકી છે !

છોકરાઓ

અણુ હવે એ તો ! અહુ ભારે કામ કાઢ્યું ! સન્યાસી
બાવા, તમે એને કહો ને ! અમારું કહ્યું એ નહિ માને !
પણ એના વિના મઝા નહિ પડે

સન્યાસી

(ગિરિધરની પાસે ગેસતિ)

બાપુ, શું કામ છે ? આજ તો કામનો દિવસ નથી.

ગિરિધર

(સન્યાસીના મોઢા સામુ પગલન નીચી, ચળ્ચળ માથે ચપ્પીને)
દિવસ તો આજ છુટીનો છે પરંતુ મારે માથે ઋણ
છે તે ફેડવા મટે આજે કામ કરું છું.

દાદા

હુનીઆમા તારે માથે તે વળી કોનું ઋણ, બેટા ?

ગિરિધર

દાદા, મારા સ્વામી મૃત્યુ પામ્યા છે એમને માથે
લખમીચંદનું કરજ રહી ગયું છે તે મારે પોથી-પાનીઆની
નકલ કરી 'કરીને ભરી દેવું' છે.

દાદા

હાય હાય ! તાગ જેવા કાચી ઉમરના છોકરા-
એનેયે ઋણ ભરવાનું ! અને તેયે વળી આજે આવે
દિવસે ! બાપણ, આજ તો વળી હવાયે ઉતરાદી હોવાથી
આમે કાઠે કાચના વન ભરતીથી છલી ઉઠ્યા છે, આ કાઠે
ધાન્યનાં લીલાંછમ ખેતરો જોનારની આજો કારી ચલા
છે; શેફાલિકાના વનની ફેરમથી આકાશ ફેરી રહ્યું છે;—

દ્વિતીય દ્રશ્ય

અને એ બધાની વચ્ચે આ છોકરો આજે કરજી ભરવાની ધૂન
સંધને બેઠો છે ! આ તે શી રીતે બેયું બાપ !

સંન્યાસી

અરે પણ એથી વળી વિશેષ રળીયામણું શું ? એ
છોકરો તો આજ શારદાને બે બે લાડ કરે છે, શારદાનો ખોળો
યે જીવો ને, એના વડે કેવા ઝળહળી રહે છે, શારદા એને
ખોતાની સમસ્ત દિવ્ય કાતિ સમર્પી, છાતીસરસો આપીને બેઠી
છે ! દાદા, નજર તો કરો એ મેર, ઋણ દેડવાની આ બાલકની
લગની જેટલા સુંદર કુલ કયા ચ ખીલ્યા દેખો છો ? લખ,
લખ, બાપુ, લખ, તુ લખ અને અમે ભેર-એ ! તુ લીટી ઉપર
લીટી લખતો જાય છે અને છુટ્ટી ઉપર છુટ્ટી મેળવતો જાય છે !
છુટ્ટીએ મેળવવા માટે તુ આટલી બધી તૈયારીઓ કરી
રહ્યો છે તેમા અમારથી આડે કેમ અવાય ! લાવ, લાવ,
એકાદ પાનીયુ મારી કને ચે લાવ, હું પણ લખુ આજનો
દિ દેખે લાગે

દાદા

છે, અશ્માની ડબી અહિ જ છે હું ચે બેસી જઈ.

પહેલો છોકરો

સંન્યાસી બાવા, અમે ચે લખશું. મઝા પડશે.

બીજો છોકરો

હા, હા. બહુ મઝા પડશે

ગિરિધર

નહિ બાપજી. એથી આપને નાહક કદ થાય.

સંન્યાસી

માટે જ તો બેઠો છું ના ! આજ અમે બધા ચ મઝા

કરતા કરતા કંઈ વેઠવાના છીએ. ખરું ને, છોકરાઓ !
આજ કાંઈક કંઈ ન વહોરીએ તો મઝા શી રીતે પડે !

બધા

(તાળીઓ પાડ્યા)

ખરી વાત ! નહિતર મઝા શેની ?

પહેલો છોકરો

લાવ, લાવ એક પાનીયુ મારી કને લાવ !

બીજો છોકરો

એક મને ચે આપ !

ગિરિધર

પણ તમને આવડશે ખરું !

પહેલો છોકરો

ખરાખર આવડશે આવડશે શું કરવા નહિ ?

ગિરિધર

કટાળી નહિ જાઓ ?

બીજો છોકરો

લગીરે ચ નહિ

ગિરિધર

બહુ જ ચીપી ચીપીને લખવું પડશે.

પહેલો છોકરો

તે એટલી ચે ખખર નહિ હોય ! જોજો તું !

ગિરિધર

જૂલ પડશે એ નહિ પાલવે.

ખીન્ને છોકરો

પણ બૂલ પડશે જ નહિ ને !

પહેલો છોકરો

પૂજા મઝા પડશે, પૂરું કરે ત્યારે જ મૂક !

ખીન્ને છોકરો

ત્યાસુધી અહિથી ચસુ પણ નહિ !

ત્રીન્ને છોકરો

કેવી મઝા ! દાદા, આજે લખખાનુ બધુય પૂરું કરી
નાખી, ગિન્ધિરને લઈ હોડી હોડી રમવા બધું, ખરૂં ને ?

ન ગાય ઈ

ગીત

(મારી લાજ તમારે હાથે, નાથ નીમાવળે રે' - એ રામ)

આવું આનંદ-સાગર પૂર !

શૂર સલાખળે રે !

ખલાસી ! જયુ હળુ બહુ દૂર !

ધીરે હકારળે રે !

પ્રચંડ મોભ'ઓ અથડાઓ;

હોડી હાલકલોલક યાઓ.

દેખી દિલ લોભાયે !

મઝા એ માણુળે રે.

પ્રલય કાળતણા વા વાયે
સફર તો ચે અધૂરી ન મૂકાયે ।
જીવ જાયે તો જાયે !
હલેસા મારજો રે ।

પાછળ કે' ખૂમ પાડી બોલાવે,
વાતો વિવિધ બચકેરી સુણાવે
કાયર સો બીવડાવે ।
હીમિત ના હારજો રે

કમી કરી રમી શબની ઝાલો,
હાથ ઢીલો ના કરતા ઠાલો ।
મજબૂત મનડે ચાલો ।
સફર આ રહાલજો રે !

ઘર ઝાલી બેસો શા માટે ?
એવું દુખ શે હોય લલાટે ।
મધદરીએ શિરસાટે
ગીત લલકારજો રે

સાંન્યાસી
જાહલિયા ।

દાદા

(જીમ ગાદીને)

પ્રભુ, આપે થ મરકરી કરશે ।

દ્વિતીય દશ્ય

સંન્યાસી

તમે હુનીઆમા કાદા થઇને તો અવતર્યા છો ! હંધર બધા ય સાથે તમારો મશ્કરીનો સબધ છોડેચોકે પાથરી બેઠો છે તે કાંઈ નમારાથી છુપાવી શકાય એમ છે ! નાના નાના છોકરાઓની પાસે તો કાંઈ જે બાલતા નથી અને માસી સાથે આમ છેતરપિંડી રમવા માગે છે !

દાદા

છોકરા ફેસલાવવા એ તો મારું કામ ! બાપણ, અપ્પા પણ છોકરાઓની ટોળીમા ભળી જતા હો તો પછી મારે કશું કહેવાપણું રહેતું જ નથી ! હીક, પ્રભુ, શી આજ્ઞા છે ?

સંન્યાસી

હું એમ કહેતો હતો જે આજે તમે જે ગીત ગાયું જે મને ઠીક ન લાગ્યું હું ખમા દબાઈને આટલી બધી ખેંચતાણ કરવાની વાત મને તો કાને સાભળી પણ નથી ગમતી. હું જ તો જગતને છાઇને જ રહ્યું છે પણ યોગમ નજર તો નાખો, ખેચતાણે તો હાંફ કરી છે ! ખેંચતાણમા તો કોઈને અહરે પણ નથી દેખાતો. મારે તો આજે આ શરત-પ્રભાલને છાજે એવું ગીત લલકાવું છે.

દાદા

તેથી જ તો આપનો સત્સંગ આટલો અમુલ્ય છે ! આપની પાસે ભૂલ કરી જે લેજે લાગે !

સંન્યાસી

ગીત

(—“ ધેલા અમે બલે થમા રે ”— એ મીરાબાઈના ભજનનો ગગ)

આંસુડા ઝીલું ઝીલું રે,

માણ, મારા મોતી-મોલા આસુ !

મારા હું ખદરિયાના દિલના આંસુ !

તૂથીશ એની માળ !

માણ, તે તુજ કંઠે ધરાવીશ,

સાચવજે ચિરકાળ !

આસુડા ઝીલું ઝીલું રે,

માણ, મારા મોતી-મોઘા આસુ !

ધન-ધાન્ય, મા, અર્પું શી રીતે ?

તે જ દીધેલા સર્વ !

હું ખ તો મારા, આસુ મારા —

અરપુ એ ધરી ગર્વ !

આસુડા ઝીલું ઝીલું રે,

માણ, મારા મોતી-મોઘાં આસુ !

આશુષણે કંઈ ઉણી નથી મા,

તેજ તેજ અંબાર !

તો એ રૂદે આંખીને સદા મુજ,

પહેરશે અશ્રુહાર !

આંસુડા ઝીલું ઝીલું રે,

માણ, મારા મોતી-મોઘાં આંસુ !

બાઈ ગિરિધર, તારા સ્વામિનું નામ શું હતું ?

ગિરિધર

શરસેન.

સંન્યાસી

શરસેન ! વીણાચાર્ય ?

ગિરિધર

હા છ આપ એમને ઓળખો છો ?

સંન્યાસી

એમની વીણા સુણવાની આશે તો અહિં સુધી મુસા-
ફરી કરી છે

ગિરિધર

એટલા બધા પ્રખ્યાત હતા એમ ?

દાદા

તે શુ એ એવડા મોટા કલાકાર હતા એમ ? એમની વીણા
સાલળવા માટે જ આપ અહિં સુધી આવીને આવ્યા છો !
અમે તો એમની કદરે ચ ન કરી !

સંન્યાસી

અહિંના રાજાએ ?

દાદા

અહિંના રાજાએ તો તેમને કદી તેડાવ્યા એ નહોતા,
આખે દીકા એ નહોતા. પણ આપે એમની વીણા કયા
સાંભળેલી ?

સંન્યાસી

વિજયાદિત્ય રાજાનું નામ તો .

દાદા

શુ કહો છો, બાપજી ! અમે અત્યંત ગમાર ગામડીઆ રહ્યા તો યે વિજયાદિત્યનું નામ કદી ન સાભળ્યું હોય એમ તે કાઈ બને ? એ તો અમારા ચક્રવર્તી સમ્રાટ !

સંન્યાસી

તે હશે, એમની કચેરીમા એક દિવસ શૂરસેન વીણા વગાડતા હતા ત્યારે સાભળેલી રાજાએ તેમને પાટનગરમા રહેવા માટે ખૂબ આશ્રય કર્યો, પણ તે સાભળે જ શાના ?

દાદા

હાથ હાથ ! એવડા મોટા માણસને અમાગમાના કેાઈથી યે માન ન દેવાયું !

સંન્યાસી

માન ન દેવાયું !—તેમ ઘટાડી પણ ન શકાયું ! બીજાઓએ તેમને મોટા કર્યા, પૂજ્યા, ભાઈ ગિરિધર, તારી સાથે એમને શી રીતે સબધ થયો ?

ગિરિધર

નાની ઉંમરે મારા પિતા શુજરી જવાને લીધે હું આ નગરમા આશ્રય માટે આવ્યો તે દિવસે, શ્રાવણ માસને પંદોલીએ, વરસાદ ઇન્દ્રાધાર વરસતો હતો “ એક ખુણે હિલો રહીશ ” એમ વિચારી મેં લોકનાથના મંદિરમા પ્રવેશ કર્યો, પણ પૂજારીએ મને નીચ જાનિતો જાણી મારીને બહાર કાઢી મૂક્યો મારા સ્વામી મંદિરમા બેઠા બેઠા વીણા વગાડતા હતા, તે તરત જ બહાર નીકળી મારી ડોકે બાજી પડ્યા ! કહેવા લાગ્યા, ‘ ચાલ, બાપુ, મારે ઘેર ચાલ ’ તે દિવસથી પુત્રની પેઠે જતન કરી તેમણે મને ઉછર્યો લોકેમા તેમની

દ્વિતીય દૃશ્ય

વાતો થવા માડી, પણ તેમણે કાન ન દીધો મે એક દિવસ તેમને કહ્યું, “પ્રભુ, મને વીણા વગાડતા શીખવો ને! હું તેના વડે કંઈક કમાઈને આપના હાથમા મૂકી શકું ” તેમણે જવાબ દીધો, “ બાપુ આ વિદ્યા પેટ ભરવા માટે નથી. મને એક બીજી વિદ્યા આવડે છે તે હું તને શીખવી દઈશ ” એમ કહી તેમણે મને રંગબેરંગી ચિત્રો ચીતરી પોથીઓ ઉતારતા શીખવ્યું તે જ્યારે સાવ પૈસાની તગીમા આવી જતા ત્યારે જ કોઈ કોઈ વાર પરદેશ જઈ, વીણા વગાડી, રૂપીઆ કમાઈ આવતા અહિં આગળ તો સૌ તેમને પાગલ ગણતા

સંન્યાસી

શૂરસેનની વીણા તો સાલગવા ન મળી પરંતુ, ભાઈ ગિરિધર, તારા કડ્યાણુમા તેમની એક જુદા જ પ્રકારની વીણા મે સુણી લીધી એનો રણકાર તો મારા હૃદયમાંથી કદી થે નહિ શમે. લખ, લખ, બાપુ લખ.

છોકરાઓ

એ...ય આવે, લખીઓ આવે, એ...ય લખુડો આવે !

(દોડાદોડી)

લખમીચંદ

સત્યાનાથ ! મે દાબડો દાટ્યો છે તે જ ઠેકાણે બરાબર આ ગિરિધરે, મારે ભેટે, આસન જમાવ્યું છે હું તો ધારતો' તો કે છોકરો બોલો હશે તે પારકાનું કરજ ભરવા નીકળ્યો છે પણ એમ તો નથી આ તો બીજાનું' ગળું રેસી નાખે એવો લાગે છે. મારા સાચા મોતીનો એને પત્તા મળ્યો હોય એમ દેખાય છે વળી કોઈ સંન્યાસીને પણ કચાકથી પકડી

લાવ્યો છે. સન્યાસીનો ચેલો બનીને આ જગ્યા દિપર
અડગો લગાવવાનો વિચાર લાગે છે ! ગિરિધર !

ગિરિધર

કેમ ?

લખમીચંદ

ઉઠ, ઉઠ આ જગ્યાએથી. આહં કેમ બેઠો છું ?

ગિરિધર

આમ આખો લાલ શુ કરવા કરો તો ? આ જગ્યા
કાંઈ તમારી તો નથી ને ?

લખમીચંદ

આ જગ્યા મારું છે કે નહિ તેનો નીવેડો કરવાની
પચાતના તારે શુ કરવા ઉતરવું પડે છે ' બડો શાણો
લાગે છે ! મારી પાસે તો બેઠો સાધ બનીને આવ્યો' તો !
મેં તો કહ્યું કે સાચેસાચ છોકરો શેઠનું કરજ ભરવા
માટે જ આવ્યો હશે અને આ તો કાયદામાં પણ છે ' .

ગિરિધર

અરે પણ હું એટલા ખાતર જ તો અહિં બેઠો બેઠો
પોથી લખ્યા કદ છું !

લખમીચંદ

એટલા ખાતર જ તો ! મારા ઉમર કેટલી ધારે છે,
ભાઈ ? મને નાનકડો ગગલો તો નથી ટેવ્યો ને ?

સન્યાસી

કેમ, પણ ભાઈ ? તમને કંઈ ચકા પડે છે ?

લખમીચંદ

શકા પડે છે ! અરે વાહ ! આપ તો બાલુ કાઈ બાલુતા જ નથી ! મોટા ભોગન્દર બાલુ ! દલી નહિ તો કયાકનો ?

હાહા

અરે, બોલે છે શું ? લખા, અમારા બાપજીનું અપમાન ?

ગિરિધર

કપાળમા પથરો ઠઈશને એક, તો મહોડાના છુદેછુદા નાકે ન શે ! ચોહોહોહો ! થોડાક પસાદાર છે તેમા આવડો બધા કાટો ! ડાના પાસે કેમ બોલવું તેના થે સુધ નથી !

(લખમીચંદ સન્ધ્યાનીની પીઠ પાડી સતી ૭)

સંન્યાસી

અરે હાહા, અરે ગિરિધર ! આ કરો છો શું ? લખમીચંદ તમારા કરતા ઘણો સારો માણસ લાગે છે બોતા વેત એણે મને પરખી ક દયો ! દલી સંન્યાસી છું એમ બાણી લીધું ! સાઈ લખમીચંદ, મુઠ્ઠકે મુલકના માણસને બૂલતો બૂલતો અહિ લગી આવ્યો, પરંતુ તમને કદી નહિ બૂલુ હો !

લખમીચંદ

માણુ ! આનું પેટ કઈ કળાતું નથી ! પણ મે ઠીક તો ન કયું કોણ બાલુ કઈ શાપબાપ ઠઈ બેસે તો રામકાંણી જ રેને ! માકે ૩૯ મેડીવાળું વહાણ હજી સફર પૂરી કરી પાછું નથી આવ્યું (૨૦ લગને) નમસ્કાર, બાપજી, હતા વળમા મે આપને ઓળખ્યા નહિ અમારે ત્યા વિદ્યાક્ષના મંદિરમા વિકટાનંદ નામના એક સંન્યાસી રહે છે. મે બારડું જે એ જ અહિ હશે હાહા, તમે એક કામ કરો.

બાપજીને મારે ઘેર તેડી બચ્ચો. મારે એમને થોડીક ભિક્ષા
આપવી છે હું પણ આ નીકળ્યો-પાછો પગલે જ-તમારા
પહેલા પૂછીશ !

દાદા

વાહ રે તારી દયા ! કેમ બાળે તારા ઘરના ચપટી
ચોખા સાર જ સાત સિન્ધુ ઓળગીને બાપજી અહિં
આવ્યા હોયની !

સંન્યાસી

એમ તે શુ બોલતા હશે, દાદા ! ચપટી ચોખા પણ
જ્યાં દુર્લભ હોય ત્યાં તે એટલું થે ઘાયુ ! ચાલો, બાઈ
લખમીચંદ, ચાલો તમારે ઘેર

લખમીચંદ

હું અજઘડી આવું છું તમારા પહેલા પૂછીશ.
ગિરિધર, ઉઠ, કહું છું, જલ્દી ઉઠ, ઉપાડ તારા પાનીઆ !

ગિરિધર

ઠીક, ત્યારે ઉઠું છું પણ પછી તમારી સાથે મારે
કશેય સબંધ નહિ રહે હો

લખમીચંદ

તો તો તારી જ મહેરબાની, બાઈ. તારા વિના ક્યાં
અહિં મારે ગાડું અટક્યું છે ! આટલા દિવસ કેવું મગાનું
ચાલતું હતું !

ગિરિધર

મેં જે કશુંને તમારી આગળ સ્વીકાર કર્યો હતો
તેમાથી, તમારે હાથે આ અપમાન સહન કરીને, હવે હું
મુક્ત થઉં છું ખસ, પતી ગયું !

(નં. ૬)

લખમીચંદ

બાપ રે ! આટલા બધા ઘોડેસ્વારો અહિં કયાથી આવતા હશે ! રાત્રને મારા સાથા મોતીની ખબર તો નહિ પડી ગઈ હોય ને ! એના કરતા તો ગિરિધર સાત સારો હતો ! હાય હાય, હવે શું કરૂં ? (સ માસીને પકડીને) બાપજી, હું તમારી ગાય, તમારે પગે લાગુ ! તમે ખરાખર આ ઠેકાણે જ બેસો, આ ને આ જ ઠેકાણે હો ! હા હા, જરા કે ડાગી તરફ સરકો જોઈએ ! બ સ, થયું ! ખૂબ દાખીને બેસજો હો હવે આ ઠેકાણેથી ઉઠવું જ નહિ ! કેઈ પણ રીતે નહિ ! હું તમને પતી જરૂર રાજી કરીશ

દાદા

અરે પણ છે શું, લખા ? એકાએક ડાગળી તો નથી ચસકી ગઈ ને ?

લખમીચંદ

બાપજી, ત્યારે હું હવે લગીર આવો થઈ જઉં છું, મને જોયો તો વળી રાત્રને રૂપીઆ સાબરી આવશે ! શત્રુઓ ધારે છે કે મેં બધા રૂપીઆ દાટી રાખ્યા છે. સાબળયું છે કે રાત્રજી કેટલેક ઠેકાણું કુવા ખોદાવવાના છે પ્રભુ જાણે કિયે કિયે ઠેકાણે ! પૂછ-ગાછ કરતા જણાય છે કે રાત્રજી પ્રભને પાણીની સગવડ કરી આપવા માટે એ બધું કરી રહ્યા છે. કેઈવાર કદાચ મારા ઘરની ભીત પાડી નાખીને પણ પ્રભમાટે પાણીની સગવડ કરવાનો રાત્રજીનો હુકમ થાય એવી બીકથી મને તો રાતે નીદરે ચ નથી આવતી !

(જાય છે)

(રાજદત્ત એવંચ કરે છે)

રાજદત્ત

નમસ્કાર, સન્યાસી મહારાજ ! આપનો નંદ તો જ ને !

સન્યાસી

કેટલાક તો મને એ જ નામથી ઓળખે છે !

દત્ત

આપની અલૌકિક શક્તિની વાત અત્યંત મારા દેહમાં અમારા મહારાજ સોમપાલ અમારા મહારાજની દેશમાં છે.

સન્યાસી

પણ એ તો જ્યારે મારા પ્રત્યે દષ્ટિપાત કરે ત્યારે બને ને ?

દત્ત

તો આપ બે જરા

સન્યાસી

મે એક જણને કાલ દીધો છે કે તુ આવીશ ત્યાં અહિં જ, તસુભર પણ ચસ્યા વગર, બેસી રહીશ. મેં મારા જેવા અક્રિયન, અકર્મણ્યકલ્પ તમારા રાજાને આસ કામ હોય તો તેમને અહિં જ આવવું પડશે.

દત્ત

પણ રાજાદેવ ! બહુ નજીક છે, ત્યાં તો આપની જીવે છે

સન્યાસી

બહુ નજીક હશે તો તો તેમને અહિં આવતા લગત સ્ત્રી નહિ પડે !

ત્રિતીય દ્રશ્ય

દૂત

જેવી આજ્ઞા. જહને ખાપણની ઇચ્છા એમને જણાવું.
(જાય છે)

દાદા

અહિં તો હવે રાજસમાગમ થવાનો છે. હું વિદાય
લઉ, ખાપણ.

સંન્યાસી

તે દરમીઆન તમે આપણુ. પ્રાણપ્રયોગને લેળા કરી
રગ જમાવો હું બહુ વાર નહિ લગાડુ.

દાદા

રાજા મેં જો નહીં પૂરે છે ઉતા દેહાજ
આપણે તો ખાપણના ગરણ છોડીને કયાય જવાના નથી !
(જાય છે)

(લખમીચંદ પ્રવેશ કરે છે)

લખમીચંદ

ખાપણ, અપૂર્વાનન્દ આપ જ ! ત્યારે તો જખરો
અપરાધ થઈ ગયો મારે હાથે ! માફ કરજો હો !

સંન્યાસી

મને કહી સંન્યાસી કહ્યા એ જ તમારો અપરાધ હોય
તો તો એ કયારનો એ માફ કર્યો છે.

લખમીચંદ

ખાપણ, માફ કરતા તો સોરે આવડે !—એવી છેતર-
પિંડી મારા આગળ નહિ ચાલે ! મને તો કંઈક ખામુ

વરદાન આપવું પડશે ! આપના હર્શન થયા ત્યારે કે હું
કાલે હાથે પાછો થોડો જ જઈશ !

સંન્યાસી

શું વરદાન જોઈએ ?

લખમીચંદ

માણસોની આશાતૃષ્ણાને તો અત જ નથી એ હું
જાણુ છું ! છતાં એ મારી પામે જે થોડી ઘણી પુણ છે-મહુ જ
સાધારણ છે-તેથી મને કેમય કયો સતોષ નથી વળતો.
શરદ્ ઋતુ આવી પૂગી છે મારાથી હવે ઘેર નથી બેસી
રહેવાતું, દેશપરદેશમા જઈ વેપાર ખેડવાનું મન થઈ જાય
છે.તો હવે કયા આગળ જવાથી મારી મનકામના પૂર્ણ થાય
એ બતાવો કે જેથી મને નાહક ધરમનો ધકકો ન
થાય !

સંન્યાસી

એ ઠેકાણું તો હું પોતે જ !

લખમીચંદ

શું કહો છો, બાપલ ?

સંન્યાસી

ખરૂં જ કહું છું

લખમીચંદ

ઝોહો, ત્યારે તો એ જ વાત કરો બાપલ, આપ તો
મારાથી એ પક્ષા નીકળ્યા !

સંન્યાસી

એમા કાંઈ શક છે ?

લખમીચંદ

(સરકો સરકો પામે આવી, ધીમે અવાજે)

કયાય નજર છે ખરી ?

સંન્યાસી

નહિ તર આમ ચોરના માથાની પેઠે રખડ રખડ
કરવા કરે ?

લખમીચંદ

બાપજી, થોડોક વધારે ખુલાસો કરો આપના ચરણ
સોગદ ! હું આપને બીલકુલ છેતરીશ નહિ ! શેની તો
શમા છે ? કહો, કહો હું કોઇને નહિ કહી દઉં !

સંન્યાસી

તો સાબળ જે સુવર્ણપત્ર ઉપર ખુદ લક્ષ્મી પોતા
ચરણ રાખે છે તેની તલાશમા છુ

લખમીચંદ

અરે બાપરે ! એ કાઇ નાનીસૂની વાત કહેવાર
હથોડીના સો ઘા અને હથોડાનો એક ! બાપજી, વિર
કરી કરીને આ તો આપ બહુ ઉમદા નિર્ણય ઉપર આવ
છો ! કોઇ પણ રીતે એ પક્ષનો ભોગ થઇ જાય તો તોપ
લક્ષ્મીજીને તમારે કદી ચે જોળવા જવું ન પડે ! લક્ષ્મી પે
જ તમારી પૂછા કરતા કરતા દોડતા આવે ! એના સિવ
તો એ ચંચલ દેવીને જમ કરવાનો આપણી પાસે એક
કિમિયો નથી ! પછી તો એના અસ્થિર ચરણો તમ
પાસે મંઘાઈ જ રહેશે ! પણ આપ તો સંન્યાસી માણસ
એકલે હાથે બધું ભોજન ખેડશે ? કેટલું બધું ખરચ થશે
એક કામ કરોને, બાપજી ! મને ભાગીદાર રાખો એમ

સંન્યાસી

તો તમારે પણ સંન્યાસી થવું પડશે. ઘણા મુધી તો સોનાનો સ્પર્શ પણ નહિ કરી શકાય.

લાખભીચંદ

એ તો ભારે કપરી શરત

સંન્યાસી

ખીજા બધા ય ધધા છેાંડી દઈએ ત્યારે જ તો અધધો ચાલે ને !

લાખભીચંદ

પણ છેલ્લે પહેરવાના કપડા ઉતારવાનો તો વારો આવે ને ! હેમુધી છેતરપિંડી ન થાય, તો તો આ ઝાળી ઉપાડીને વાસે વારે ચાલ્યે' નાવવા રાજ છુ કહું છુ, બાપજી. આજ દિવસ મુધી કાઈની વાત ! આમ સહેજમા ભરોસો કર્યો નથી ! પરંતુ આપની વાત કોણ બાણે શુ યે છે તે, સાબળતા વેત જ ગળે ઉતરી હોય એમ લાગે છે ! ઠીક, ઠીક બહુ સારૂ તમારો ચેદે થઈશ પણ હવે પેલો રાજ આવે છે હું જરા દૂર છુપ ઉભો રહું

બંદીમણનું ગીત

(મિત્ર કાનક-અપતાલ)

રાજરાજેન્દ્ર બચ બચતુ બચ હે !
બ્યાસ પરતાપ તવ વિશ્વમય હે !
દુષ્ટદહલદહ તવ હડ બચકારી,
શત્રુજનદર્પહર હીસ તરવારી,
અંકટશરણ તુમિ દેન્યદુ બહારી,
મુક્ત અવરોધ તવ અશ્રુહય હે !

દ્વિતીય દશ્ય

(રાજા પ્રવેશ કરે છે)

રાજા

પ્રણામ. સંન્યાસી મહારાજ.

સંન્યાસી

જય થાયો ! કઈ ઇચ્છાએ આવવું થયું છે ?

રાજા

એ ઇચ્છા આપથી અજાણી તો નથી જ હું અખંડ રાજ્યનો અધીશ્વર બનવા ચાહું છું, પ્રભુ.

સંન્યાસી

ત્યારે તો મૂળભાથી જ શરૂ કરો. ખંડ રાજ્યનો ત્યાગ કરી દો.

રાજા

મરકરી રહેવા દો, બાપજી વિજયાદિત્યનો પ્રતાપ મારાથી હવે સહો નથી જતો—હવે મારાથી એની સામંત-ગીરી નથી બનતી

સંન્યાસી

રાજનું, તમે વાત ઉપાડી તો હું ચેત્તુબરૂ કહી દઉં. મને એ હવે એ વ્યક્તિ અસહ્ય લાગવા માડી છે !

રાજા

શું કહો છો, બાપજી !

સંન્યાસી

એક અક્ષર પણ ખોટો નથી બોલતો. તેને વશ કરવા માટે જ આ મત્રસાધના આદરી છે !

રાજા

એટલા માટે આપ સંન્યાસી બન્યા છો ?

સંન્યાસી

એટલા માટે જ તો !

રાજા

સિદ્ધિ સાંપડશે ખરી ?

સંન્યાસી

અસંભવિત નથી.

રાજા

તો તો, બાપણ, મારી વાત મનમાં રાખજો. આપ માગશો તો હું આપીશ. તે વશ થાય અને જો તેને આપ પકડી આજી મારી પાસે ...

સંન્યાસી

મળાતું ! તે ચક્રવર્તી સમ્રાટને હું તમારી સલામ હાજર કરી દઉં.

રાજા

પરંતુ હવે લગીરે ચ દીલ થાય એમ હું ઈચ્છતો નથી. શરત્સમય આવી પૂર્યો છે પ્રાતઃકાલે સુભદ્રાના નીરમાં આશોના ઉબાશ જોઈ છું કે તરવ જ સૈન્યસામન્ત લઈ દિગ્વિજય માટે નીકળી પડવાનું મન થઈ જાય છે. આપ આશીશ આપશો તો ...

સંન્યાસી

કાંઈ જરૂર નથી. શરત્કાલમાં જ તેને હું તમારી પાસે

દ્વિતીય દ્રશ્ય

રજુ કરી દઇશ. એ જ તો યોગ્ય સમય છે ! પણ તમે તેને
થકડીને કરશો શું ?

રાજા

મારા એકાદ કામમા તેને વળગાડી દઇશ. મારે એનો
અહંકાર ઠાઠવે છે

સૈન્યાસી

એ તો બહુ મજાની વાત ! તમે એનો અહંકાર ભૂંદી
નાખો તો તો હું રાજી રાજી થઇ જઉં !

રાજા

બાપજી, મારે મહેલે પધારો.

સૈન્યાસી

એ તો ન બને. અમારા સઘના માણસોની અહિં વાટ
જેવાની છે તમે હવે જાઓ, ભાઈ ! મારા તરફથી તદ્દન
એફિકર રહેજો તમારી મનકામના આજે મારી આગળ
ગ્રાકળે મને કહી દીધી એથી ઘણું આનંદ થયો. વિજ-
યાદિત્યના આટલા બધા શત્રુઓ ફાટી નીકળ્યા છે તેની તો
મને ખબરે ચ નહોતી.

રાજા

ત્યારે રજા લઇશ. નમસ્કાર

(બચ જો)

(ફરી પ્રવેશ કરીને)

ટીક બાપજી આપ તો વિજયાદિત્યને બરાબર જાણ્યો
છો. જેવું હોય તેવું કહેજો. લોકો તેની આટલી બધી કીર્તિ
આમાં કહે છે એ યોગ્ય છે ?

સંન્યાસી

અરે જરા યે નહિ લોકો. એને મહાન રાજ માની
જેઠા છે, પરંતુ એ તો તદ્દન માનુલી આદમી છે. તેના ઠાઠ-
માઠમા જ લોકો ખિચારા અઝાઇને આધળાલીત બની ગયા છે.

રાજા

એયું ને ! મેં તો આગળથી જ જોયું જોઈ મૂક્યા
હતા ! બ. . સ ! બીલકુલ માનુલી આદમી !

સંન્યાસી

તેને તેના અસલ રૂપમા ઉઘાડો પાડવાની મારી યે ઇચ્છા
છે. એ જે મોટો રાજાનો પહેવેશ પહેરી ખૂબ રોકાઈ પાચ
પચીશ જણના ક્રોધતા પોતાને મહાન કહેવડાવી માન ખાટે
છે ! પણ એક દિવસ હું એનો ભરમ બરાબર લાગીશ

રાજા

લાગો, લાગો, બાપજી, જરૂર લાગો

સંન્યાસી

એની પોલ મારાથી એાઝી જ અબાણી છે ! વેશાખ-
જેઠમા પહેલો મેં વરસ્યા પછી અને વાવેતર થતા પહેલા,
એના રાન્યમા એક મોટો જોખવ થાય છે તે દિવસે
બધા ખેડૂતો ખેતરોમા લેળા થઈ, ચાસની પૂબ કરી, ઉબાણી
કરે છે. એ ખેડૂતોની સાથે એક પગતે બેગી, કેળની
પ્રતિબળીમા પેડા બાવા માટે એ વિન્યાદિત્યના જીવડો
ક્યારનો ઝુગી રહ્યા છે ! રાજા હો કે ગમે તે હો, પણ
અસલ જે ખેડૂતની જોલાદ હોય તે શી ગતે જાની રહે !
અરે, એક ખત તો એ ગજવેશ ઉતારી નાખીને ખેડૂતોની

દ્વિતીય દશ્ય

સાથે બેસી જવાની તૈયારીમાં જ હતો, પરંતુ એના રાજપણાને માટે જોટલુ એને અભિમાન છે એથી વધારે એના નોકર-ચાકરોને છે તે તેમણે હાથે પગે લાગીને તેને શક્યો અને કહ્યું કે એમ તો કોઈપણ રીતે ન બની શકે ! વસ્તુતઃ એ બિચારાઓના પેટમાં ફડકો તો એ જ કે રાજા કપટ-વેશ કાઢી નાખે તો તે સાવ માસુલી માણસ છે તેની સૌ કોઈને ખબર પડી જાય ! તેથી જ તેઓ હમેશા વિજયાદિત્યને ઘેરીને જૂઠીતા જૂઠીતા ફરે છે કોઈ કિંવસ એ બધી પોલ પાધરી થઈ જશે એ જ ભયમાં બિચારા સુકાઈને અડધા થઈ જાય છે !

રાજા

બાપણ, તમે એ બધું ચ પાંચરૂ કરી નાખો કે જેથી એનો હલ લાગે ન ચાલે ! એને ભારે અહંકાર આવી ગયો છે !

સન્યાસી

હું તો એજ ડોશિશમાં છું તમે બેફિકર રહો મારો ઉદ્દેશ સિદ્ધ નહિ થાય ત્યાં લગી હું કરીને કામ બેસવાને નથી.

રાજા

પ્રજ્ઞામ.

(ગાય છે)

(ગિરિધર પ્રવેશ કરે છે)

ગિરિધર

બાપણ, હૃદયનો ભાર તો ન ઉતર્યો.

સન્યાસી

શું થયું, ભાઈ ?

ગિરિધર

લખમીચંદ માડું અપમાન કરે છે તો મારે એવું
જાણું ન જરૂર એવો નિશ્ચય કરી, પોથી-પાનીઆ જગલમા
મારીને હું ઘેર આવ્યો ગયો, ત્યાં જઈ મારા
સ્વામીની વીણા હાથમા લઈ તેના ઉપર ચડી ગયેલી ધૂળ
ખાટકવા મંડ્યો કે તરત જ તેના તાર રણરણી ઉઠ્યા એ
વખતે મારા હૃદયમા, પ્રભુ જાણે, શું તું શું થઈ ગયું !
હું તો એ વીણા પાસે આગોટી જ પડ્યો, હૃદય ચીરીને
નીકળતી હોય એમ આખોમાથી અશ્રુધાર વહેવા માડી,
મનમા લાગી આવ્યું કે મેં મારા સ્વામીનો મોટો અપરાધ
કર્યો છે, તે લખમીચંદના જાણી હોય અને હું બેફિકર
અંધને ક્યારે કહું ! બાપણ, એ તો મારાથી કેમેં ચ કયું
જાણું ન જાય ! મારા સ્વામીને ખાતર અસાધ્ય એવું કંઈક
કરવાનું મન થાય છે સાચું જ કહું છું, બાપણ, તેમને
જાણું-સુજ્ઞાન કરતા પ્રાણુ આપવો પડશે તો એ જૂળ આન-
ન્દથી આપીશ, આજ શરફનો આ સુંદર દિવસ તો લેખે
લાગ્યો લાગે છે

અન્યાસી

સાચું કહે છે, બાપુ.

ગિરિધર

બાપણ, આપ જૂળ ક્યારે છો મારા જેવા નકામા
છોકરાને એ હજાર કેરી આપીને વેચાતો લે એવા મહાત્મા
કોઈ છે ખરા ? આ જ ગતમમા કેશિશ કહું તો, બાળક
બાણી, હલકા વણુનો જાણી, બધા ચ મને બહુ જ એણું
આપે

દ્વિતીય દૃશ્ય

સંન્યાસી

ના રે આપુ, અહિ તો તારી કીમત પીછાણી શકે એવું
કેઈ થે નથી તારા સ્વામીને જેણે અત્યંત આહમ્માન લીધું
હતુ એ વિજયાદિત્ય કને જઈએ તો કેમ ?

ગિરિધર

વિજયાદિત્ય ? એ તો અમારા સમ્રાટ !

સંન્યાસી

એ જ કે ?

ગિરિધર

ખબર નથી ?

સંન્યાસી

તે હશે ન હોય તો ચે શુ ?

ગિરિધર

મારા જેવા છોકરાને તે કેટલી કોની આપીને
વેચાતો લે ?

સંન્યાસી

ટલી કોની આપીને ? અરે, તારા જેવા છોકરાને
વેચાતો લેવા માટે તો એ, બનતા સુધી, ઢીંગલો ચે ખરચે
એમ નથી ! તારા જેવાને તો પોતાના પ્રેમથી જ વેચાતો લઈ
લે એટલી એની પાસે કરામત છે ! પરંતુ તારે કરજ તો
એ જરૂર ફેડશે નહિતર તો એના કપર એટલું બધું
કરજ ચડી જાય કે એના રાજભંડારને પણ શરમાવું પડે.
એ હું તને સત્ય જ કહું છું.

ગિરિધર

બાપજી, એવો મલવ શ્રી રીતે ?

સંન્યાસી

હા, જગત્મા ફક્ત લાભમીચંદોનો જ સંભવ છે
શુ ? એથી મોટા સભવ હોતા જ નહિ હોય !

ગિરિધર

હીક. સભવ હોય તો બહુ સારૂ પરતુ ત્યાં સુધી તો
હું પોથીઓની નકલ કરી કરીને થોડું થોડું કરજ ચૂકવનો
રહીશ. નહિ તર હૃદય બળ્યા કરે

સંન્યાસી

બરાબર, પોતાનો બોલો પોતાને જ માથે ઉપાડીને
લઈ જવો જોઈએ. કોઈની આશામા ને આશામા નીચે
ફગાવી બેસા રહીએ તો સમય ફેગટ વઘે બન્ય.

ગિરિધર

ત્યારે હવે હું જઈશ, બાપજી તમારી વાતો સાલળી
સાલળીને માગ હૃદયમા કંઈક ચોરજ બગ આવ્યું લાગે છે !

સંન્યાસી

અને તારે લીધે મારામા ટલુ બળ આવ્યું છે તેની
તને શી રીતે બબર પડે? એક કામ કર મારી સાથે મનનારાઓ
બધા વેગઈ ગયા છે, તેમને હવે સાદ કરીને તેડી આવ

ગિરિધર

તે તેડી આવુ છુ પણ, બાપજી, તમારી ટુકડીને મારી
પોથીઓ નકલ કરવાના કામમા લગાડ્યો એ નહિ ચાલે

દ્વિતીય દૃશ્ય

તેઓ મારૂં બધું ચ બગાડી નાખે છે, અને કરે પણ એટલા હરખથી કે અટકાવીએ એ ચ બૂંડુ લાગે !

(ગાય ૭)

(લખમીચંદ પ્રવેશ કરે ૭)

બાપજી, ખૂબ વિચાર કર્યો, પણ એ તો કોઈ કાળે બની શકે એમ નથી તમારો ચેલો બનવું એ આપણું કામ નહિ ! છુંદગીભર રળી રળીને માડમાડ જે થોડું ઘણું લેયું કયું છે તે બધું તમારી એક વાત પરથી જ ફગાવી દઈને ચાલી નીકળું તો તો પછી અતે હાથ હાથ કરતો જ મરૂં ને ! ના, બાપજી. મારે હવે વધુ તૃષ્ણા નથી રાખવી

સંન્યાસી

એ તો હું આગળથી જ જોશ જોઈને બેઠો' તો

લખમીચંદ

બાપજી, હવે જરા કે ઉઠવું પડશે

સંન્યાસી

(ઉઠીને)

ત્યારે હવે તમારી પાસેથી રજા મળી ગઈ

લખમીચંદ

(મારી તથા સુઝા પાંડા એકઠાં જમીંડી, દાનવડા મહાર જા'ને)

બાપજી, આના માટે જ આજ સવારથી માડીને, હિસાબ કિતાબ બધો એક કોરે ફગાવી દઈ, આ કાણાની અસ-પાસ ભૂતની પેઠે ભમ્યા કરૂં છું, આ સાચા મોતી, આજ પહેલી જ વાર તમને બતાવું છું. આજ સુધી સત્કર્મો જ કર્યો છું. આજ તમને દેખાડયાથી હૈયું જરાક હળવું થયું !

(સન્યાસીના હાથમા દાખરે મૂડતો મૂડતો એકાએક ચમડા ઉડતો હોય એમ) ના, એ નહિ અને ! તમારા ઉપર એટલો બધો વિશ્વાસ તો નહિ જ મકાય ! મોતી તમને દેખાડયા તો ખરા, પણ તમારા હાથમા મૂકતા તો જીવ નથી ચાલતો. અરે, આજે આ દાખડાને પ્રકાશમા આવ્યો છે તેમા યે હૃદયમા કેટલો કૂડકો પડ્યો છે ! ઠીક પણ આપજી, વિજયાદિત્ય માણસ કેવો ? એ તો કહો ભલા, તેની પાસે વેચવા જઉં ને કંઠાચ તે કંઈ પણ આખ્યા વગર એમને એમ આચરી લે તો ? મને ખસ એ જ એક ખીક છે ! વેચીયે ન શકાય ને સાચવી યે ન શકાય, એને લઈને તો રાતે નીંદરે ચ નથી આવતી આપજી, વિજયાદિત્ય ભરોસો રાખવા ભોગ માણસ ખરો ?

સંન્યાસી

પણ હંમેશા કાઈ એનો વિશ્વાસ કરાય !

લખમીચંદ

એ જ તો મૂરકેલી છે ને ! આ બિચાર હંમેશા માટીમા જ દટાઈ રહેવાને સરખાયુ હોય એમ લાગે છે એચિન્તો ક્યાક એક દિવસ મરી જઈશ તો કંઈને પત્તે યે નહિ લાગે

સંન્યાસી

તે તો રાજ યે નહિ અને સત્રાટે ચ નહિ, આ માટી જ એક દિવસ સૌને થાપ દઈને લઈ જવાની છે. તમને યે લઈ જશે અને મને યે લઈ જશે.

લખમીચંદ

તે ભલે ને લઈ જાય. મને તો ફક્ત આ મોતીની જ ખીક છે ! મારા મગી ગયા પછી કંઈક અહિ આવીને ખોદતા

દ્વિતીય દૃશ્ય

જોઈતા એને ફેળી જશે અને લઈ જશે તો !
ખેર પણ બાપણ, આપને મહોએ પેલા સુવર્ણકમળની વાત
સાલળી એ તો, કેણુ નાણુ શાથી, પણ બહુ જ ગમી-
હો માનુ છું કે તમે એનો પત્તો કાઢી શકશો. પરંતુ તો ય
હું તમારો એલો તો ન જ થઈ શકું ! પ્રણામ

(ભય છે)

(દાદા પ્રવેશ કરે છે)

સંન્યાસી

દાદા, આજ ઘણું દિવસે એક વાત બરાબર સ્પષ્ટ સમજી
શક્યો તમને કહ્યા વિના નથી રહેવાતું.

દાદા

બાપણની મારા ઉપર મહત્કૃપા !

સંન્યાસી

ઘણા દિવસ થયા વિચાર થયા કરતો હતો કે જગત
આવું અજબ સુંદર શી રીતે બન્યું હશે ! કાંઈ નિર્ણય
ઉપર નહોતો આવી શકતો પણ આજે એ સ્પષ્ટ, નજરે
નજર, જોઈ શકું છું જગત્ આનંદનું ઋણ ભર્યો કરે છે,
વેડ કરીને નહિ, પણ પોતાની સમસ્ત શક્તિ વાપરીને,
પોતાના સર્વસ્વનો ત્યાગ કરીને ભર્યો કરે છે એથી જ
ધાન્યના આ હરિયાળા ખેતરે ઐશ્વર્યમા ડોલી રહ્યા છે,
એથી જ સુહ્રદાનું નિર્માણ નીચ કાઠાપૂર હીલોળા માથો
કરે છે સાધનાને લગીરે ય વિશ્રામ નથી તેથી જ આટલું
સૌંદર્ય છે !

દાદા

જગત્ એક તરફ પોતાનો અનંત ભંડાર છૂટે હાથે
વેચ્યો જ કરે છે, ત્યારે બીજી તરફ, અનેક હુંખો સહીને,

પોતાનું ઋણ લઈ કરે છે એ દુ ખોમા જ આનંદ ગહેલો છે,
મોહન્ય રહેલું છે, એ વાત પહેલા એ એક વખત આપે
કહી હતી, પ્રભુ કેવળ એ દુ અને લઈને જ લેણાદેણાના
છાબડા સમતોલ રહે છે મિલન સુન્દર અને છે !

સંન્યાસી

ન્યા આળસ હોય કૃપણતા હોય, ઋણ બન્વામા ડીલ
હોય, ત્યા જ બધું અળખામણું અને કંઠ યુ અને

દાદા

ત્યા જ એક છાબડું હલકું થઈ જવાથી ખીજ સાથે
પૂરેપૂરો મેળ ન ખાય

સંન્યાસી

લક્ષ્મી માનવોના મૃત્યુલોકમા રહેશે ત્યા લગી દુખણી
જ રહેશે ભગવાન તેની સાધનાના તપસ્વી વેશથી જ તેના
ઉપર મુગ્ધ બન્યા છે, તેનું સુવર્ણપદ્મ તે શતદુ ખોને દળે
જ સ સારમા ખીલી નીકળે છે એ બધું આજે ગિરિધરે
શીખડાવ્યું !

(અખમીન્ય= પ્રવેશ કરે છે)

લખમીચંદ

છાનામાના શી યુગલ કયાં કરે છે !

સંન્યાસી

એ જ ! સુવર્ણ-પદ્મની !

લખમીચંદ

બ સ ! આટલી જ વારમા દાદા પાસે બધું ચોકી ખેડા!
આપણ, આ આચારે સુવર્ણપદ્મ તે શી રીતે લાવવાના

દ્વિતીય દશ્ય

હતા આપ ! પણ ના, ફિકર નહિ. તમને લાગ્યું હશે કે આ લખમીચંદમા તો કાંઈ વળે તેમ નથી. તેથી આમ ઉભાઉભા બીજે લાગીદાર જોળવા નીકળી પડ્યા હશે. પરંતુ આપણ, એ કાંઈ દાદાનું કામ છે ? એમની પાસે મૂડી એ તે શું છે ?

સન્યાસી

તમને ખબર નથી ! છાનીમાની જૂળ જમાવી છે !

લખમીચંદ

(દાદાની પાં. થામડીને)

ખરી વાત, દાદા ? ત્યારે તમે તો જૂળ થાપ લીધી ! તમને તો જોળખ્યા એ નહિ ! લોકોને મારા ઉપર જ બેઠેમ છે ! તમારા ઉપર તો ખુદ રાખને એ થક નહિ હોય ! એમા જ તો આટલા દિવસ જડતીમાથી સટકી જવા પામ્યા છે ! હું તો, આપણ, બસૂસોની બીકે ઘરમ. નોકરચાકરે એ નથી રાખતો !

દાદા

ત્યારે આજ સવારે છોકરાઓ ધમાચકરડી કરના હતા તે વખતે અમૃતલા . લ, અન્નેધાપરસા . લ, એમ ઘણાંયેને . મોટી મોટી જૂમો પાડીને સાદ દરતો હતો તે !

લખમીચંદ

સાદ કર્યે કાંઈ આવે તેમ નથી એવો ઢોઢે કરાર હતો તેમા જ તો મોટી જૂમો પડી પાડીને રંગભૂમિ ગજવતો હતો ! પણ અહિં એ આટલું મોલ્યો એ ઠીક ન કર્યું. વા વાત લઈ જાય તેથી જ તો હું કાંઈની પાને એસતો ઉઠતો પણ નથી જો જો હો દાદા, ત્યાંકે ફસાવી ન મારતા !

દાદા

ખીસ નહિ, બાઈ !

લખમીચંદ

ખીકનું નામ ન હોય ત્યાંય ખીક લાગે છે ! ઠીક. પણ બાપજી, એકલા દાદાની મદદથી તો એવડું મોટું કામ ન જ આદરાય ! આપણે ત્રણેય જ ભાગીદાર બનીએ. દાદા મને એમ થાપ દઈને ખાટી બાય એ ચે ન બને ! હું તમારે ચેલો બનવાને રાજ છું પણ દેખો છો ને બાપજી, પેલા ઝાખા ઝાખા માણસો અહિં આવતા લાગે છે ? એ ચ ફર, ફર, આકાશમા ધૂળ ગોટે વળે છે ત્યાં ! બધાયને બખર પડી ગઈ છે કે સ્વામી અપૂર્વાનન્દ આવ્યા છે બસ, હવે ચરણરજ લઈ લઈને ચરણને ગોઠણ ગોઠણસમા ધૂળમા દાટી દેશે ! ઠીક પણ કોણને હવે પેટ ન દઈ બેસતા. એટલું ધ્યાન રાખજો. તમારા પેટમાં બાણે કઈ વાત રહેતી નથી ! પણ હવે નકામા ભાગીદાર વધારશો મા અને દાદા, તમરે ચ પછી નફાનુકશાન બનનેમા ઉલું રહેવું પડશે. પછી ગેગે ફેફે કરશો એ નહિ પોસાય ! ભાગીદાર બનીને ફક્ત ધી કેળા જ ઉડાવવાના નથી ! ચારે બાજુનો વિચાર કરીને પછી અંપલાવજો !

(નય જ)

સંન્યાસી

દાદા, હવે ઠીક કરવી નહિ પાલવે. માણસો લેળા થવા લાગ્યા છે પુત્ર આપો, ધન આપો, કરી કરીને એકીચોટે ધૂળલેળો જ કરી નાખશે. હવે છોકરાઓને સાદ કરો. તેમને નથી ખપતું ધન કે નથી ભેઈતા પુત્રો. તેમની સાથે

દ્વિતીય દૃશ્ય

મને રમતો ભેંસે એટલે પુત્ર અને ધનના એ બિચારીઓ
પોતાની મેળે ચાલ્યા જશે.

દાદા

છોકરાઓને હવે સાદ નહિ કરવો પડે ! આ એમનો
જ અવાજ આવે છે ને શુ ! હો, આવી પૂજ્યા !

(સખનીશ્યાંદ કરી પ્રવેશ કરે છે.)

લખમીશ્યાંદ

ના બાપજી મારાથી એ નહિ બને. મને એ ઠીક નથી
લાગતું મારું એ કામ જ નહિ તે ! મારી પાસે છે તેટલું
જ મીઠું ! પરંતુ તમે કોણ જાણે શુ ચે મન્તર માર્યા છે કે
તમારા આગળથી નાસી છૂટ્યા વિના છૂટકો થાય એમ
લાગતું નથી ! તમે તમારે દાદાને તેડી જઈને બધું કરો;
હું તો આ ચાલ્યો !

(હિંદતો હોડતો ભાગી ન્ય ૭)

(છોકરાઓ પ્રવેશ કરે છે)

છોકરાઓ

સન્યાસી બાવા ! સન્યાસી બાવા !

સન્યાસી

હેમ, બાપુ !

છોકરાઓ

અમને રમાડો !

સન્યાસી

એ તે શી રીતે બને ? હું તો હવે છુટ્કો થયો. શરીરે ચ
ન સ્ત્રીજે ! તમે જ મને રમાડાને !

છોકરાઓ

કઈ રમત રમવી છે ?

સંન્યાસી

શારદોત્સવ.

પહેલો છોકરો

એ તો બહુ મજાની રમત !

બીજો છોકરો

ઘણી જ મજાની !

ત્રીજો છોકરો

એ કઈ રમત, સંન્યાસી બાવા ?

ચાલો છોકરો

એ રમાય કેવી રીતે ?

સંન્યાસી

પહેલા એક કામ કરો. પેલા કાશવનમાથી કાશ લઈ આવો, બોળા ભરી ભરીને ધાન્યની મજરીઓ આણો; અને ગેફલિકાની માલા ગૂથીને ત્યા જ મૂકીને ચાલ્યા ગયા હતા તે વ લેતા આવો.

પહેલો છોકરો

પણ કરવું છે શું, સંન્યાસી બાવા ?

સંન્યાસી

મને તમારે શણગારેંગ પડશે હું બનીશ શારદોત્સવનો પુરોહિત.

દ્વિતીય દશ્ય

બધા

(તાળીઓ પાડતા પાડતા)

વાહ વાહ, વાહ વાહ ! એમા તો ભારે મઝા પડશે !

(ગણતુલ વગેરે લઈ આવીને બધા ઝડપે સન્યાસીન શબ્દો-
મા- સમવવા માડ છે)

(સોઝીનું ટોળું પ્રવેગે જતું છે)

પહેલો જાણુ

છોકરાઓ, સન્યાસી કયા ગયા, સન્યાસી ?

બીજો જાણુ

કયા છે, ભાઈઓ, સન્યાસી કયા છે ?

છોકરાઓ

દેખતા નથી ? આ રહ્યા તે કોણ છે !

પહેલો જાણુ

એ તો જોડુકલા સન્યાસી છે !-તમારી રમતમા !
સાચા સન્યાસી કયા ગયા ?

સન્યાસી

સાચા સન્યાસી કાઈ રેઠા પડ્યા છે તે આમ રહે-
જમા જ મળી બાય ? હું આ છોકરાઓની સાથે સન્યાસી
સન્યાસી રમું છું

પહેલો જાણુ

એ તે વળી કેવી રમત તારી ?

બીજો જાણુ

એમા તો હલટા પાપમા પડીએ !

ત્રીજો જણ

ફગાવી દે, ફગાવી દે, જટા બટા ફગાવી દે ! સંન્યાસી
સંન્યાસી તે કહી સ્માતુ હશે ! એ તે વળી શુ ધર્તીંગ
આદ્યુ' છે !

ચોથો જણ

જીવો તો ખરા ! ભાઈએ ભગવા પહેર્યો' છે તે !

સંન્યાસી

જટા એ કાઢી નાખીશ અને ભગવા એ ફગાવી દઈશ,
બાધુ એ કરીશ પણ રમત પૂરી થશે ત્યારે !

પહેલો જણ

ત્યારે અમને તો કોઈએ એમ કહ્યું કે કોઈ એક
સ્વામી આ તન્ક પધાર્યો છે !

સંન્યાસી

એ પધાર્યો હોય તો એ તમાર કાઈ બળે એમ નથી !

બીજો જણ

કેમ ? એ એ વેશધારી છે કે શુ ?

સંન્યાસી

નહિતર વળી ?

ત્રીજો જણ

પણ ભાઈ, ચહેરો તો તારો એ ઠીક લાગે છે મતર-
જ તર કાઈ શીખ્યો છે !

સંન્યાસી

મનુષ્ય તો ઘણી એ છે, પણ શીખવે કોણ ?

ત્રીજો જણ

એક માણસ છે, ભાઈ, એ કે છે તો ભેરવપુરમાં એણે વૈતાળ સાધ્યો છે ! એક જણનો દીકરો મરણ પથારીએ પડ્યો'તો એ તો પેલા વૈતાળસિદ્ધની પાસે દોડતો ગયો અને હાથે પગે લાજવા માડ્યો કહે કે ગમે એમ થાય પણ મારા દીકરાનો પ્રાણ બચાવ ! બસ, ભાઈ. એણે પછી પેલા છોકરાના જીવને એક વરૂના ખોળીઆમાં હિટાઈ તમને વિશ્વાસ નહિ આવે, પણ તે દિ'ની ઘડી અને આજને દિવસ, છોકરો તો મરી ગયો, પણ પેલું વરૂ હજી એ દહેર કરે છે ! હસો છો શું કરવા ? મારા સગા બહાલાઓ હજી તો કાલ સવારે નજરેનજર જોઈને ચાલ્યા આવે છે ! એ વરૂને કેઈ મારવા જાય છે તો બાપ હાથમાં ડાગ લઈને દોડતો આવે છે ! રોજ બપોળે બકરા ખવડાવી ખવડાવીને બિચા રાત્રી ઘરેય ધોવાઈ ગયું છે ! પણ ગમે તેમ તો એ બાપ ને ! વિદ્યાશીખવાની ઇચ્છા હોય તો એ વૈતાળસિદ્ધની પાસે જ

પહેલો જણ

અરે ચાલોને હવે ! નકામો વખત જાય છે ! સંન્યાસી બન્યાસી બધું ખોટું ! મેં તો પહેલેથી જ કહ્યું હતું ! આજકાલના વખતમાં એવું યોગબલ છે જ કયા ?

બીજો જણ

એ વાત તો ખરી. પણ મને કાળીઆની માએ કહ્યું ! ને એનો ભાણી નજરેનજર જોઈ આવેલો-કે સંન્યાસીએ ગાજનો એક દમ લઈને ચલમ ઉધી 'વાળી કે તરતજ તેમાંથી એક કુડું દમરૂ અને એક મજાની ખોપરી નીકળી પડ્યા !

ત્રીલો જણુ

શુ કહે છે ? નવરોનવર જોયેલ !

બીલો જણુ

હા, હા ! નવરોનવર !

ત્રીલો જણુ

છે, બાઈ છે ! સિદ્ધ પુરૂષ છે ! બાકી દર્શન તો નશી-
બમા હોય તો જ થાય ! તો, ચાલોને, બાઈઓ, કઈ તબક્કે
ગયા જરાક તપાસ તો કરીએ !

(અપ ડે)

સંન્યાસી

(ગ-ગઓને)

બાપુ, આજે તમ કે બધાયને ઓનેરી રંગના કપડા
પહેરવા પડશે !

છોકરાઓ

ઓનેરી રંગના શા માટે ?

સંન્યાસી

કારણ કે આજ થોમર આવુ જ એનું પથરાઈ ગયુ
ત ! તેની સાથે આજે આપણે પણ આવનું આવુ તેમજ
પાંદા લેળવી કેવું જોઈએ ને ? નહિતર શરના આ ઉત્સ-
વમા આપણે શામેલ રી રીતે થઈ શકીએ ? આજ આ
મહાશયની સંગે, આ આકાશની સંગે એકરૂપ થઈ જશુ-એ
જ તો ઉત્સવ છે !

દ્વિતીય દશ્ય

છોકરાઓ

પણ મોનેરી ગંગના કપડા કાઢવા કયાથી ?

સંન્યાસી

આ સુભદ્રાને કાઠે કાઠે ચાલ્યા જાઓ વડના છાયડા-
તણે એક મદિર આવશે તેમા બધોય શણગાર તૈયાર છે.
હાહા, તમે જ એમને શણગારી આવોને !

દાદા

ચાલો ત્યારે બધાય,

(૧૧૧ તથા છોકરાઓ આવે છે)

(સંન્યાસી ગાય છે)

ગીત

(રામકવી-કબાલ)

નવ કુન્દલવલલલ સુશીતલા

અતિ સુનિર્મલા, સુખ સમુજજવલા,

શુભ સુવર્ણ આસને અચચલા

સ્મિત ઉદયાશુભ-કિરણ-વિલાસિની,

પૂર્ણસિતાશુ-વિભાસ-વિકાશિની,

નન્દનલક્ષ્મી સુમગલા.

(લખમીચંદ પ્રવેશ કરે છે)

લખમીચંદ

જુઓ, બાપજી. તમારી કુદ પાછી નહી વાળી હો તો
હવે ઠીક નહિ થાય ! શી સુરકેલીમા નાખ્યો છે મને !

મારો હિસાબ બધો ધૂળધાણી થઈ ગયો ! ઘડીક મન થાય છે કે સુવર્ણકમળની શોધમા જઈ. વળી થાય છે કે જવા દે ને ! એ બધા નવરાના ધધા ! ઘડીક થાય છે કે દાદા એકલા એકલા જ બધો નફો ખાઈ ભય એ ઠીક નહિ, વળી વિચાર આવે છે કે ખાઈ જવા દે ને ! છો ને મરતા ! બાપજી આ સારી વાત નથી ! મને એલો મુડવાની આ બધી ખટપટ લાગે છે તમારી. પરંતુ એ તો નહિ બને ! છાના છાના હસો છો શુ ? કેહું છું કે એ કોઈ પણ ઉપાયે નહિ બને ! તમે મને નહિ પહોંચો-મારા કાઠાબાવડા સાબુત છે ! આ લગભીચ દ કોઈ કાળે તમારી ચેલાગીરીના ફંદમા ફસાવાનો નથી !

(નય છે)

(કુલ યત્ને છોડરાઓ પ્રવેશ ને કે)

સન્યાસી

હવે અર્ધ્યની તૈયારી કરો, જાઓ ! આ જૂઈ, આ આ માલતી, આ શેફાલિકા પણ ખૂબ લાગ્યા છો ને શુ ! બધા ચ શ્વેત, શ્વેત ને શ્વેત ! બાઈઓ, હવે બધા ચ હારણ થ ઉભા રહો. પૂર્વ-આકાશ ભણી મહો રાખી વેદ-મંત્ર ભાષી લઈઓ

(બધા વેદમંત્ર બાજુ '૭)

હવે બધા ચ મળી શારદોત્સવનું ગીત ગાતા ગાતા વનની પ્રદક્ષિણા કરી આવો દાદા, તમે જે ગીત ડીલજો. ઉત્સવ-ગીતવડે તમારે વન-લક્ષ્મીને જગાડી દેવાની છે.

ગીત

(ગગ “પ્રેમમ જ્યોતિ તારો મપવી”-એ ઋષિ જ્ઞાનાસાધના ભગવંતે)

ઠાલવતા ડગલે જગ આવો ને શારદ લક્ષ્મી આજ !

ગૂંથ્યા ફૂડા ફુલ-ગોટાના ગજરા,

ગૂંથી શેફાલિ-માલ,

ગુલછડીઓ ગૂંથી વિવિધ મજરીએ

શબ્દમારી ડાળેડાળ !

હવે વાટ જુએ સહુ બાળ,

આવો ને શારદ લક્ષ્મી આજ !

બ્યોમત્સ્યો નિમંજ નીલ પથ

ઉબળાંત આજે અનંત,

રૂપલા વાહળ કેરા રથડા ભેડાવીને

જ્યોતિએ ઝળકંત

વટાવી વન ગિરિ-શિખર પ્રચડ,

આવો ને શારદ લક્ષ્મી આજ !

નીર સુભદ્રાના હેલે ચડયાં જ્યા

રૂમઝૂમતા વહી જાય !

ઘેરી ઘેરી કુળે પવન-સળેલી ત્યા

પુષ્પ-સેજલડી સોહાય !

પાવન તમ પગલેથી થાય !

આવો ને શારદ લક્ષ્મી આજ !

અશુભિ-સ્પર્શે નૃત્ય જગવશે તુજ

અજળ વીણા ફેરા તાર !

આન દગીત ગળગળતે ઢે !

નયને નીર આધાન !

વહેશે અણુરોક્યા ક્ષણવાન

આવો ને શાન્દ લક્ષ્મી આજ !

પારસમણિ તુજ સેથે ગૃથેથો, જો,

પલ પલ કરે ઝળકાન !

કચન હેડા સાથે અમાગ

ઉજળે ઘન અધાન,

ઉઘટે જ્યોતિર્ધામના દાર !

આવો ને શાન્દ લક્ષ્મી આજ

સંન્યાસી

પહોરચુ છે, તમાડ ગીત આજ અકીચોટે આકાશને
યે વીધીને પેલી પાર જઈ પહોરચુ છે ! દાન ઉઘટે છે
એના ! જુવો છો ને, શારદા પધાન છે ! નથી જોઈ શકતા ?
ફર ફર, અત્યંત ફર ! નાખી નજરે ચ ન પૂજે એટલે !
એ...ય જગત-અમસ્તના આગલ આગળ, ઉદયાચળના પ્રથ
મતમ ઝિખરની પામે ! તમા પ્રતિદિન ઉપાના પ્રથમ પગલા
થાય છે છતાં યે ત્યાં ઉજાશ આખો નુધી હોયે,
ઉલટુ, પ્રાત કાળના અધકારમા અજે અગ રૂવા ખડા
થઈ જાય ! ત્યાં, ફર ફર ! ચિત્ત ચોટાડી એકાએક
ખનીને ઉભા રહો, ધીરે ધીરે, થોડુ થોડુ કરીને બધુ ય
દેખાશે ત્યાં સુધી હું વધામણાનું ગીત ગાઉ છું.

ગીત

(ગંગા ધીમની જાણના)

માઝામા મેરામણુ રે, વાયરા વાયે ધીરા ધીરા !

સમુદરમા યે કામણુ રે, નાયે કરતો લાખ લીલા !

રૂપલા શઠ, હસ-પાખ શા, ફરફરતા વગ્તાય !

નાવ લીમે ફર દેશતુ, અજબ, જુઓ લહેરાય !

મલપતું આવે રે, લાખેણુ લઈ ડહાવ ખરા !

કિયા મુલકના વાંણુ, ખલાતી, સચર્યા'તા કિયે દેશ ?

કઈ તે હોલતને કારણુ આમ ફરતા ફરો હંમેશ ?

લેણુલેણુ આટોપી રે, નિશદિન ડુઢો આખી ધરા ?

કિયા તે બાપની ખેટડી, ખલાતી, જોતી હશે તારી વાટ ?

આશાભરી મીટ માડી બિચારી ખેસે સમુદર ઘાટ !

અનત મોઝા ગણતી રે, મોઝે મોઝે હૈયાના ચીરા !

છેડ છેડ, ખલાતી, આજે તારા એકતારાનો તાર !

મુખદુખ સઘળા ભલી ભૂલાવી, કોઈ ગીત રૂઢુ લલકાર !

સફર થઈ પરી રે, અવધિના દિ થયા રે પૂરા !

કેમ લાઈઓ, દેખાય છે ને ? નથી દેખાનુ એમ હવે તો
નહિ કહી શકાય !

પહેલો છોકરો

કયાછે, સંન્યાતી બાવા, ખતાવોને ?

સંન્યાસી

એ જ, પેલો શ્વેત મેઘ ચડયો છે તં !

ખીલો છોકરો

હા, હા, ચડ્યો છે !

ત્રીલો છોકરો

હા, હું પણ જોઉં છું !

સંન્યાસી

જીવો, જીવો, આકાશ છવાઈ ગયું !

પહેલો છોકરો

શેનાથી ?

સંન્યામી

શેનાથી ! એ તો ચોખ્ખું જ દેખાય છે !-પ્રકાશથી,
આનંદથી ! વાયુમાં ઝાકળની ઠંડક વરતાય છે ને ?

ખીલો છોકરો

વ તાય છે

સંન્યાસી

થયું ત્યારે ! નેણા સફળ થયા, શરીર પાવન થયું,
મન પ્રશાન્ત થયું ! આવે છે, આવે છે, આપણી વચ્ચે જ
આવે છે ! જીવો છો ને, મુલદ્રાનો પ્રવાહ ! વળી ધાન્યના
ખેતરો થે ડેવા હલી ઉઠ્યા છે ! ગાઓ, ગાઓ, દાદા
વરણીનું ગીત ગાઓ !

(ગાત ગાય છે)

ગીત

(૧ નું, ૧ નું ગાઓ છું આજ સહાય કરો)

આવી આવી સોહામણી આ શરદ સખી

હૃદય-ઉલ્લાસ સખી !

નયન-પ્રકાશ સખી !

આવી આવી સોહામણી આ શરદ સખી

દ્વિતીય દશ્ય

સૈન્યાસી

બાબો, બાપુ, બધા ય આખા વનમાં નદીને કાંઠે કાંઠે,
ફેરી આવે !

(ઊંડરાઓ ગાતા ગાતા બચે છે)

દાદા

પણ, હું તો એક વખત સાવ દૂબ્યો હતો, તે હવે
તમારા ચરણકમળમાં આવીને આશ્રય પામ્યો છું હવે
તો અહિંથી જરા પણ ચસવાનો નથી

(લખમીચંદ્ર પ્રવેશ કરે છે)

દાદા

આજ કેમનો દિ' હજ્યો ! લખમીચંદ્રે ભગવા પહેર્યો
છે તે !

લખમીચંદ્ર

બાપણ, અત્યારે ખીલ વાતો મૂકે ! હું તમારા ચેલો
થઉ છું ! આ લો મારો સાચા મોતીનો દાબડો ! આ
મારી ઝવેરાતની પેટી પણ તમે જ રાખો. જુઓ,
બાપણ, સભાળીને રાખજો !

સૈન્યાસી

તમને વળી આ શું સૂઝયું ?

લખમીચંદ્ર

કાંઈ કારી ન ફાવી ત્યારે જ આ રસ્તો લીધો છે, બાપણ !
સત્તાદ વિજયાદિત્યનું સૈન્ય આવે છે, તેથી મારા ઘરમાં
અત્યારે કંઈ પણ રાખવું પોસાય એમ નથી ! અને તમારા
અંગ પર તો ઓછો જ કાંઈ હાથ નાખી શકે એમ છે !

આ બધું તમારી પાને જ રાખુ છું તમારા ચેલાની હવે
તમે જ રક્ષા કરો, હું તમારો શરણાગત

(નગ્ન પ્રવેશ કરે કે)

રાજા

બાપણ !

સંન્યાસી

એમો, એસો ! આટલા હાંપી ગયા છો તે જગત
વીસામો તો લો

રાજા

વીસામો લેવાનો વખત નથી ! જાસૂસો માનફત
સમ્રાટ વિજયદિત્યની પતાકા નજરે પડયાના સમાચાર
મળ્યા છે, બાપણ, એતુ સૈન્ય આવે છે !

સંન્યાસી

એમ કે ? ત્યારે તો શરતકાલના આનંદમા તેનાથી
ઘેર ઊઘી રહેવાયું નહિ હોય તે રાજ્યવિસ્તાર કરવા માટે
નીકળી પડ્યો હશે !

રાજા

સત્યાનાથ ! રાજ્યવિસ્તાર કરવા માટે નીકળી
પડ્યા છે !

સંન્યાસી

પણ એમા આટલા બધા જમરાઓ છો શા માટે ? જલ-
રાયે કંઈ વળવાતું છે ? તમે પણ રાજ્યવિસ્તાર કરવા માટેજ
નીકળી પડવાની ખટખટમા હતા ને !

ત્રીતીય દૃશ્ય

રાજા

ના એ તો જુદી જ વાત ! પણ એ તો મારા આ
ખોખા જેવડા રાજ્યને—પણ એ વાત તો પતી ! અત્યારે
આ આકૃતમાથી મને ખચાવવો પડશે. હું તમારો શરણુ-
ગત ! સાબળયુ છે કે કેટલાક દુષ્ટોએ એમના કાન બલેયો
છે કે હું એમની આણુ ઉથાપવા મથી રહ્યો છું તમે
એમને કહેજો કે એ વાત સાવ જુદી છે તદ્દન પાયા વગ-
રની છે બાપજી, હું એવો એવકુદ્દ છું ! અને અત્યારે મને
અકવર્તા થવાની યે શી પડી છે ! વળી મારી એવડી બધી
શુભશે ય ખરી ?

સંન્યાસી

નાહા !

દાદા

પ્રભુ !

સંન્યાસી

સાબળો સમાચાર ! મેં લગોટી પહેરી, આ
ગોડણુ ગોડણુ જેવડા છોકરાઓ સાથે, શારદોત્સવનો
રજ જમાવ્યો છે અને આ અકવર્તા સમ્રાટ પોતાના
સમસ્ત સંન્ય-સામન્તને તેડી આવીને એ રજમા ભજ
પાડવા માગે છે, આવા મોઢેરા એન્છવને સાવ ધૂળધાણી
કરી, મારી મહેનત પર પાણી ફેવવા માગે છે ? કેવો
અફરમી !

રાજા

ચૂપ કરો, ચૂપ કરો, બાપજી ! કયાકથી કેસક સાબળી
જશે !

સંન્યાસી

એ વિજ્યાદિત્યની પછી મારે

રાજા

અરે, ચૂપ કરો, બાપજી ! તમે તો સત્યાનાથ વાળશો !
એના મારે તમારો જે અભિપ્રાય હોય તે તમને મુબારક !
હાલ થોડીક વાર તો જીભ ઝાઝીને બેઠા રહો !

સંન્યાસી

એ બાબતમા પહેલા પણ તમારી સાથે થોડીક ચર્ચા
થઈ ગઈ છે, ખરૂં ને ?

રાજા

એ કસાયો છું ! બાપજી, પણ એ બધી ચોવટ અત્યારે
શું કરવા ? અને આ કેણું લખમીચંદ ! અરે તું વગી
અહિ બેઠો બેઠો શું સાંભળ્યા કરે છે ? જા ને, અહિ થી !

લખમીચંદ

મહારાજ, જવાબ એમ છે જ કયા ? છાતી ઉપર
મોટો પથર ખડકાયો છે ત્યાં ! હવે તો ચમરાજ ઉઠાડે નહિ
ત્યાસુધી અહિ થી ચસાય એમ પણ લાગતું નથી. નહિ તર
મહારાજની સમક્ષ આમ નીરાતે બેસી રહેવાતી મને દેવ જ
નથી !

(નિત્ય નિત્ય ॥ અમારો પ્રવેશ ૨૭ ૬)

મંત્રી

મહારાજધિરાજ ચક્રવર્તી મહારાજ વિજ્યાદિત્યનો
જય !

(બેસીને પ્રચામ ૨૭ ૬)

રાજા

અરે, કરે. છો શુ? મરકરી તો નથી કરતા! હું
કયા વિન્યાદિત્ય છું? હું તો એમના ચરણની રજ, એમને
નમ્ર સેવક, સામત સોમપાલ !

મંત્રી

મહારાજ, સમય તો થઈ ગયો છે હવે રાજધાનીએ
પધારશે ને ?

સંન્યાસી

દાદા ! નહોતો કહેતો કે પાઠશાળામાંથી નાની તો
છૂટયો છું પણ ગુરુમહારાજ પાછળ પડ્યા છે ! તે જુઓ,
આ આવી પૂન્યા !

દાદા

પ્રભો, આ બધો શો ખેલ ! હું સ્વપ્ન તો નથી જોતો ને !

સંન્યાસી

સ્વપ્ન કંઈ તમે જ જુઓ છો કે આ લોકો પણ જુએ
છે તેનો નીવેડો શી રીતે થાય ?

દાદા

ત્યારે શું આપ... ?

સંન્યાસી

હા. આ લોકો કેટલાક તો મને વિન્યાદિત્ય તરીકે જ
ઓળખે છે !

દાદા

પ્રભુ, ત્યારે તો હું ચે :ખાટયો ! આ પ્રસંગે આપનો
ચરિત્ર્ય જેવો મને થયો તેવો તો આ લોકો સુદીને પણ કદી ચે

તુ આ તો ભારે ગૂંચવણમાં પડ્યો,
બાપણ !

દાખમીચંદ

અને હું એ મહા ગૂંચવણમાં આવી પડ્યો છું, મહારાજ.
સત્રાટના હાથમથથી બચવા માટે સંન્યાસીને શરણે ગયો, અને
અહિં સંન્યાસી તો વ્રગી એવા નીકળી પડ્યા કે ન પૂછો વાત !

રાજા

મહારાજ, દારુની કમોટી કરવા નીકળ્યા હતા ?

સંન્યાસી

નારે, નોનપણ ! હું તો મારી પોતાની જ કમોટી કરવા
નીકળ્યો હતો.

રાજા

હાથ નહીં એ અપનાધીને મહારાજની શી આજ્ઞા છે ?

સંન્યાસી

વિશેષ ૮૦ નહિ ! તમારી પાને હું કેટલાક વચનો
એ બધાયે જુ, એ બવામથી સુકત થઇને જઇશ.

રાજા

મારી ૧૨ વળ આપ બધાયલા !

સંન્યાસી

તેમથી એકે તે પગાઈ ચૂકયું છે. વિજયાદિત્ય
તમારા બધાયના જેવે જ છે, તદ્દન માસુલી માણસ છે.
તેની તો બાતર કંઈ જાણ્યો છું. એ અતુલવ લેવા માટે
હું પોતે પણ બાજન તાંત્રી, સંન્યાસી બની બધા લોહોની
વચ્ચે આવીને બધા હવે તમારે એક કામ કરી આપવાનો મેં
કાલ આપ્યો છે ને મારે પાળવો જોઈએ, બર ને ! વિજ-

દ્વિતીય દૃશ્ય

આદિત્યને તમારી કચેરીમાં આજે જ હાજર કરી દઉં
તેની પાસે તમારે કિયું કામ કરાવવું છે, કહો જોઈએ !

રાજા

(નીચી મુઠે) મારા અપરાધની ક્ષમા કરાવવી છે

સંન્યાસી

એ તો ઠીક ! મને સમ્રાટ માનતા હો તો
મારા પ્રતિ તમારો જે અપગ્રહ થયો છે એ ગજકા-
ચની જ હથેળી ગણાય. અને એવું કંઈ હોય તો
હું કેટલાક દિવસ સુધી તમ રા ગજચમા રહી જશું મારે
પોતાને હાથે જ વ્યવસ્થિત કરતો જઉં !

રાજા

મહારાજ, આપ શરદની વિનયયાત્રાએ શા માટે નીકળ્યા
હો તેનું રહસ્ય આજે કળાયું ! આજે આ હાર પણ આનંદજ
આપે છે. કોઈ પણ યુદ્ધમાં આવી હાર થઈ જ ન શકે ! હું
આપને આધીન છું એ ગોરવ જ મને અનેક વિજયોના
કરતા ગરવું લાગે છે ! હવે તો હું રાજ્યવ્યલાવવાને યોગ્ય
શી રીતે જાનું એ જ ઉપદેશ આપો !

સંન્યાસી

ઉપદેશની વાતો તો સહેલી છે, પણ તેને કાર્યમાં મકેવો
એ અત્યંત મૂશ્કેલ છે. રાજ્ય વ્યલાવવાની : યોગ્યતા મેળ
વવા માટે પ્રથમ તો સન્યાસ જ માધવો જોઈએ !

રાજા

ઉપદેશ લક્ષ્યમાં રાખીશ, - જુ પાણીશ એમ અઢાપૂર્વક
ન કહી શકું

સામગ્રી

મને એ બાપજીએ, ના ના, મહારાજે એવો એક ઉપ-
દેશ આપ્યો છે, તે મારાથી પળાશે નહિ, એટલું જ નહિ,
પરંતુ, લાગે છે કે, લક્ષ્યમાં એ નહિ રાખી શકાય !

संन्यासा

ઉપદેશની તમને બહુ જરૂરે ચ નથી પડતી !

લખાયાં છે

જેવી મહારાજની આજ્ઞા !

(ପି.ସି.ଏ. ୧୩୩)

ଉତ୍ତର

જાપણ ! અરે પણ આ કોણ ? રજા અને આ
જાધા ય !

(11-11-11 11 9)

ସଂସ୍କୃତି

આવ, અવ, માવ, આવ ! શુ કહેતો હતો, કહે
જેઈએ ! (૧૧૧ - ૧૧૨ - ૧૧૩ - ૧૧૪) આના
દેખતા શરમાય છે ? ઠીક, ત્યારે ગોમપાલ, ગમને જરા
એકાન આપો ! તમે

ବିବିଧ

એ શી વત ? એ તો અમારા નાન છે. મને એમના અપરાધમા ન નાખો ! હું આપને કહેવા આચોતો જે પોથી-પાનીઆ ઉતારવા યદ્દ મને ત્રણ કોરી મળી છે. આ રહી જીવો !

દ્વિતીય દસ્ય

સંન્યાસી

માશ હાથમા મૂક, બાપુ ! તને લાગે છે કે આ તારી અસુલખ ત્રણ કોરીઓ હું લખમીચદને કરજને પેટે આપી દઈશ ? ના, ના એ તો મેં જ લઈ લીધી ! મેં અહિં શારદાનો ઉત્સવ કર્યો તેની દક્ષિણા ! કેમ, બાપુ !

ગિરિધર

બાપણ, આપ કંઈ લેશો ?

સંન્યાસી

નહિતઃ વળી ? તને લાગતું હશે કે આ સંન્યાસીને કથાનો લોભ નહિ હોય ! પણ આવી આવી વસ્તુઓનો તો મને એ લોભ છે !

લખમીચંદ

સત્યાનાશ ! ત્યારે તો શું થકયું ! ડાકણના કાંધના જ હીકરો સાપીન બેઠો છું ને શું ?

સંન્યાસી

ખજાનચી !

ખજાનચી

આદેશ, પ્રભો !

સંન્યાસી

આ માણસને હજાર કોરી ગણી આપો !

ખજાનચી

જેવી આજ્ઞા !

ગિરિધર

ત્યારે એમણે જ મને ખરીદી લીધો !

સંન્યાસી

અરે, એનાથી તને શી રીતે ખરીદી શકાય ! તું તો મારા

ગિરિધર

(અણે પીટામ પડીને)

એવાં તે મારા શા પુણ્ય હશે !

સંન્યાસી

સુભૂતિ !

મંત્રી

આજ્ઞા !

સંન્યાસી

મને પુત્ર નહોતો તેથી તમે બધા ચ કચવાના હતા.
હવે સંન્યાસ-ધર્મને પુણ્ય-બળે આ પુત્ર પામ્યો છું.

લખમીચંદ

હાય હાય, મારી પાકી ઉમરને લઈને આ તક
ચણુ સુમાવી !

મંત્રી

મહદ આનંદ ! એમણે કિયા રાજવશમા ....?

સંન્યાસી

એણે જે રાજવશમા જન્મ ધર્યો છે તેમા અનેક મોટા
મોટા વીરો અવતર્યા છે પ્રાચીન ઇતિહાસ ઉથલાવીને હું
એ બધું તમને પછી દેખાડીશ લખમીચંદ !

લખમીચંદ

આદેશ !

સંન્યાસી

વિજયાદિત્યના હાથમાંથી તમારી ઝવેરાતની મેં રક્ષા કરી છે તે હું તમને હવે પાછી સોપુ છું.

લખમીચંદ

મહારાજ, સતાડીને આપી હોત તો જ બરાબર રક્ષા થાત ! હવે તો શી રીતે રક્ષા થઈ ?

સંન્યાસી

હવે તો ખુદ વિજયાદિત્ય જ રક્ષા કરશે તમારે ખીલુ નહિ ! પરંતુ તમારી પાસે માફ થોડુંક લેણું છે !

લખમીચંદ

સત્યાનાશ !

સંન્યાસી

દાદા સાક્ષી છે !

લખમીચંદ

હા ! હવે તો બધા થ જોટી સાક્ષી પૂરશે !

સંન્યાસી

મને બિલા આપવા ચાહતાંતા, ખરું ને ! તમારી પાસે આશા મુઠી ચોખા લેણા છે. રાત્રની મુઠી બરાબી શકશે ને ?

લખમીચંદ

પણ મહારાજ, મેં તો સંન્યાસીની મુઠી બોધને જ વચન આપ્યું હતું !

સંન્યાસી

ત્યારે તમે છૂટ્યા ! બચ્યો.

લખમીચંદ

હવે મહારાજ, ઇચ્છા હોય તો, ચોરોડ ઉપદેશ કરો.

સન્યાસી

ના, હજી વાર છે

લખમીચંદ

ત્યારે જ્ઞા લઈશ, પ્રણામ ચોમેરથી બધા ચ આ દાખડા
સણી એડી ટશે બેઈ નહ્યા છે ।

(તથા ડ)

સન્યાસી

રાજા ને મપાલ, તમારી પસે મારી એક પ્રાર્થના છે

રાજા

એ શુ બેઢ્યા । મધુ મહાગજુ જ છે । આદેશ
પ્રમાણે—

સન્યાસી

તમારા નાજયનાઈ મારે એક ઢેલી લઈ જવો છે

રાજા

ડેને । હા તેને તમારી જ સેન્ય મોકલાવીને રકડી
મગાડુ । મારી જરૂર હોય તો હુ પાતે જ જઉ !

સન્યાસી

બહુ દૂર નહિ જવું પડે । (સન્યાસીના પાંચીનારી)
તમારા આ માણસને લઈ જવા માગુ છું

રાજા

એમા તે શુ માગ્યું । મહારાજની ઇચ્છા હોય તે ના ।

દ્વિતીય દૃશ્ય

રાજ્યમા જે અનેક શ્રુતિધર સ્મૃતિમૂળ પડિતો છે તેમને મોકલાવુ !

સંન્યાસી

ના રે ભાઈ ! એવા મોટા મોટા માણસોને સાચવવા જેટલી મારી પાસે સગવડ નથી હું તો આ એકને જ લઈ જાના ચાહું છું મારા મહેલમા અનેક વસ્તુઓ છે, નથી ફક્ત એક વ્યસ્ય !

દાદા

અરે, પણ ના વ્યસ્ય ક'યે નો આપનો વયમા ચે મેળ નહિ ખાય અને ગુણોચે ચ નહિ ! નાપણ ખરીદો, ખરીદો, પ્રભુ ! ભક્તિએ કરીને બધા મેળ પૂરાયુરો કરી દઈશ

સંન્યાસી

દાદા, હું બના દિવસો આવે ત્યારે બધા મધુઓ ભાગી જાય એ તો સમજાયું ! પણ આવ ઉત્સવના દિવસોમા મારા માળ મિે ક'યા ચ દયા ગયા ? ગાજદારની બધ આવતા ભાગી તો નથી ગયા ને !

દાદા

કોઈને ભાગી જવાનો રસ્તો જ આપે ક'યા રાગ્યો છે . દશે દિશા ઘેરીને બેઠા છો ! એ ચ આવે !

(ગાગા પ્રવેગ કરે જ)

બધા

સંન્યાસી ખાવા, સંન્યાસી ખાવા !

સંન્યાસી

(હાં ઉભો થઈને)

આવો, આવો, ખાપુ, આવો બધા ચ !

બધા

આ શુ ? આ તો રાજા ! અરે ભાગો રે ભાગો !
(ભાગવા મોડે છે)

દાદા

અરે ભાગશે મા રે ભાગશે મા !

સોન્યાસી

તમે શું કરવા ભાગો છો, એ જ ભાગશે. જાઓ, સોમ
પાલ, સલાની તૈયારી કરો. હું આવું છું

રાજા

જેવી આજ્ઞા.

(નય છે)

છે.કરાઓ.

અમે વનમા બધે ચ ઠેકાણે ગાતા ગાતા ઘૂમી આવ્યા !
હવે અહિં ગીત પૂર કરીએ !

દાદા

હા ભાઈઓ, તમે બાપજીની પ્રદક્ષિણા કરતા કરતા
ગીત ચલાવો !

(બધા ગાય છે)

ગીત

આવી આવી સોહામણી આ શરદ સખી !

હૃદય-ઉલ્લાસ સખી !

નયન-પ્રકાશ સખી !

આવી આવી સોહામણી આ શરદ સખી !

இனிய உறு

કુલના ઠગ ઉપર ધીમાં ધીમાં ડગ દેતી આવે !

कुम्भकुम्भनां पञ्चक्षां क्षीक्षा वनभां करंती आवे !

ਭੁਲ-ਸੁਭਮਾਰ ਸਾਥੀ !

વન-શબ્દગાર સખી !

આવી આવી સોહામણી આ શરદ સખી !

मृपछाया मीर डेरा पातव पाथरती आवे !

મુખને મરકણે ત્રણે ભુવન ઉજાળતી આવે !

તેજ ય જાર સુખી !

જગલ્લભકાર સુખી !

આવી આવી સોહામણી આ શરદ સુખી !

કુલડાના ગીત ગેળી ઝાંણ ઝાંણ મુણતી આવે !

પગના અણુમૂલ્ય મીઠાં અંતર અણુકાવતી આવે !

ਬੁੱਧਟ ਉਖਾਤ, ਸਾਧੀ !

મુખડું' દેખાડ, સખી !

આવી આવી સોહામણી આ શરદ સુખી !

वन-वन वृक्षे वृक्षे वीक्ष्य नमडावती आवे !

જન-જન હૃદયે હૃદયે ચેતન જમાવતી આવે !

ਅਮੀ-ਸੀਤ ਤ ਸਾਧੀ !

કામણ કરત સુખી !

આવી આવી સોહામણી આ શરફ સખી !

મુગટ

અંક પહેલો

દશ્ય પહેલું

(ત્રિપુરના મેનાપતિ ઇશાખાનુ ને ત્રિપુરના કનિષ્ઠ રાજકુમાર રાજધર તથા ઇશાખા ઇશાખા આયુધો સાથે ડરે છે)

રાજધર

જીઓ મેનાપતિ, તમને મેં સો વાર કહ્યું હતું કે
મારું નામ લઈને મને ન બોલાવતા બાઓ !

ઇશાખાં

ત્યારે શું લઈને બોલાવું ? ચોટલી પકડીને બોલાવું કે
કાન પકડીને !

રાજધર

તમે મારું માન નહિ રાખો તો પછી હું ચે તમારું માન
નહિ રાખું એ હું તમને અત્યારથી જ કહી મૂકું છું !

ઇશાખાં

મારું માન તમારી મદદ વિના ન જ રાખી શકાતું
હોત તો નહવાયેલ બંગડીને બાવે હું એવું બહેર
લીલામ જ કરી નાખત ! મારું માન તો હું ચેતે જ
રાખી શકું એમ છું, એકલે હાથે !

રાજધર

તે રાખણ હોય તો જાવિધ્વમા કહી મે નામ લઇને
મને સાદ ન કરજો.

ઇશાખાં

હી ...ક !

રાજધર

હા.

ઇશાખાં

અરે વાહ ! ત્યારે મહારાજધિરાજને શું કહીને બાલા-
વવા ! હંજુર, જનાજ, જહાપનાહ !

રાજધર

હું તમારો વિદ્યાર્થી તો છું, પરંતુ હું રાજકુમાર છું
એ તમે ઘડીઘડી જૂલી જાઓ છો !

ઇશાખાં

રહેલાઇથી નથી જૂલતો તમે રાજકુમાર છો એ વાત
મનમા ઠસાવી રાખવાનો ખૂબ પ્રયત્ન કરૂ છું

રાજધર

તમે મારા ગુરૂ છો એ વાત પણ, મને લાગે છે કે,
એ પ્રયત્નમા જૂલી જતા હશે !

ઇશાખાં

જસ, ગુપ !

(ક્યોટ રાજકુમાર ઇન્દ્રકુમાર પ્રવેશ કરે '૭)

ઇન્દ્રકુમાર

કેમ, ખાં સાહેબ ! શું ચાલે છે ?

કચ્છ પહેલું

ઇશાખાં

સાંભળો તો ખરા ! આ બાઇસાહેબ તમારા સોમાં નાનકડું
એમને જહાપનાહ, ચહેનશાહ કહીને ન બોલાવીને છે
એમનું માન ન જળવાય ! એમને માનની ભારે
એ ચતાણ !

ઇન્દ્રકુમાર

એમ કે ? હા હા હા હા

રાજધર

ચુપ કરો, મોટાભાઇ !

ઇન્દ્રકુમાર

ત્યારે તને શું કહીને બોલાવવો, જહાપનાહ, ચહેનશાહ ?
હા હા હા હા !

રાજધર

મોટાભાઇ, વહુ છ કે ચુપ કરો.

ઇન્દ્રકુમાર

જનાબ, ચુપ કરવું બહુ મુશ્કેલ છે ! હસી હસીને
ચેટ ફાટી પડે છે, હંજુર !

રાજધર

તમે સાચ મૂખ છો !

ઇન્દ્રકુમાર

કંડો પડ, ભાઇ, કંડો પડ ! તારી બુલ્લ તારી પાસે
રાખ એમને કોઇને એનો લોભ નથી !

ઇશાખાં

એની બુદ્ધિ તો આજકાલ ખૂબ ઉજળી થી છે !

ઈન્દ્રકુમાર

હા એ તો ! સીડી મૂક્યા વગર એની ટોચ સુધી
પહોંચાય પણ નહિ !

(પુવરાજ ચન્દ્રમાણિક્ય તથા મહારાજ અમરમાણિક્ય અનુચરો
સાથે પ્રવેશ કરે છે)

રાજધર

મહારાજની પાસે મારી એક ફરીઆદ છે

મહારાજ

કેમ ?

રાજધર

ઈશાખા વારવાર ના પાડ્યા છતાં મારું અપમાન કરે
છે એનો વિચાર થવો જોઈએ

ઈશાખાં

અપમાન તો કોઈ એ નથી કરતું પોતાને હાથે જ તમે
તમારું અપમાન કરાવ્યો છો. બીજા એ રાજકુમારો છે તેઓ
મને ગુરૂ ગણે છે અને હું તેમને વિદ્યાર્થીઓ ગણુ છું માન
અપમાનનો સવાલેય નથી ઉઠતો.

મહારાજ

સેનાપતિ સાહેબ, કુમાર હવે મોટા થયા છે, હવે
એમનું માન જાળવ્યા વગર નહિ ચાલે !

ઈશાખાં

મહારાજ પોતે મરી પાસે અભિવિદ્યા શીખતા
ત્યારે તેમનું જેટલું માન રાખતો એટલું જ અત્યારે રાજ-
કુમારનું રાખું છું !

રાજધર

બીજા કુમારોની વાત નથી કરતો, પરંતુ.....

દશાખાં

ચુપ કરો, લાઇ હું બાપુ સાથે વાત કરૂં છું. માફ કરજો, મહારાજ, આખા રાજવંશમાં એક આ કનિષ્ઠ રાજકુમાર મોટા થઇને મેહોનાની પઠે કલમો જ ચલાવ્યા કરશે, તલવાર - એમના હાથમાં નહિ શેલો. (યુવરાજ તથા ધનકુમાર ભણી આગળી ચીધાને) જુવો મહારાજ, આ એ તે રાજકુમારો જ છે ને ! રાજવંશ ઉભળશે !

મહારાજ

રાજધર, ખા સાહેબ શું કહે છે ? તે એમને અસ્ત્ર-વિદ્યામાં સંતોષ નથી આપ્યો લાગતો.

રાજધર

એ મારા નશીબનો જ વાક છે, અસ્ત્રવિદ્યાનો વાક નથી. મહારાજ પોતે એકવાર અમારી બધાયની ધનુર્વિદ્યાની પરીક્ષા લે એટલી જ મારી અરજ છે

મહારાજ

એથી રૂડું શું ? કાલે જ મને કુરસદ છે, કાલે જ પરીક્ષા થશે. તમારામાંથી જે જીતશે તેને મારી આ હીરાજડીત સૂઝવાળી તલવાર ધનામ મળશે

(બચ છે)

દશાખાં

શાખાશ, રાજધર, શાખાશ ! આજે તમે ક્ષત્રીય સત્તાનની જેઠે ગાજ્યા ! અસ્ત્ર-પરીક્ષામાં હાર્યો તો એ કંઈ ગૈરવ

નંદ થવાનું નથી હારણત તો અદલાહના હાથની વાત છે, પણ ક્ષત્રીયોના હૃદયમા એટ તો હોવી જોઈએ ને !

રાજધર

રાખો, સેનાપતિ, તમારી ખુશામદ ખીજા કેઈ રાજ-કુમારને માટે સાચવી રાખો આટલા દિવસ તેના વિના મને આલ્યુ તો હવે કંઈ અટકી પડવાનું નથી !

યુવરાજ

શુભે ન થા, ભાઈ રાજધર, સેનાપતિ સાહેબનો સરલ ઠપકો, એમની સફેદ દાદીની પેઠે, ફક્ત મ્હોડાનો જ છે !- એમના પેટમા કંઈ નથા ! એકાદ પણ સફળ જોઈને એ બધું ભૂલી જાય છે અસ્થપરીક્ષામા તારી છત થઈ તો પછી જોજે, ખાસાહેબ તારા ઉપર બસ મરી પડશે !

રાજધર

મોટા ભાઈ, આજ પૂનેમ છે આજ રાતે ગોમતી નદીને કાંઠે વાદ્ય પાણી પીવા માટે આવવાના તમે મારી સાથે શિકાર રમવા આવશો ને ?

યુવરાજ

બહુ સારૂ તારી ઈચ્છા થઈ છે તો આવશું.

ધંન્દ્રકુમાર

શી નવાઈ ! રાજધરને વળી શિકાર કરવા જવાનું સૂચ્યું ! 'કેઈ દિ' નહિ ને આજ !

ધંશાખાં

પણ એમને હવે શિકાર કરવાની જરૂરે ચ નથી ! એમણે બધામના કરતાં વધારે પ્રાણીઓનો શિકાર કર્યો છે ! કચે-

હાથ પહેલું

સીમા એમના ફંદમા ન ફંસાઈ પડતું હોય એવું એક પણ
બે-પણું પ્રાણી નથી !

યુવરાજ

તમારી તલવારની પેઠે તમારી જીભ પણ અત્યંત તીક્ષ્ણ
લાગે છે જેના ઉપર પડે એવું હૃદય વધિમા વિના પાછી
જન ફરે.

રાજધર

મોટા ભાઈ, નાહક ડરશો નહિ ખા સાહેબ પોતાની
જીભને આડે તેટલી સળે, પણ મારા હૃદયમા એક ઊંઝરડો
સરખો પણ પાડી શકવાના નથી !

ઈશાખાં

તમારું હૃદય એમ હાથ જ કયા આવે એવું છે !
પણ જ કંઠાર ! •

ઈન્દ્રકુમાર

અને આજ રાતે વળી શિકારે જવાની તને એકા-
એક ધુરી ચડી છે એવું મ હૃદય કાંઈ સહેજે હાથ આવે એમ
લાગતું નથી !

યુવરાજ

ભાઈ ઈન્દ્રકુમાર, તને ચે રાજધરને વેણે વેણે વીંધવાની
ટેવ પડી ગઈ લાગે છે.

રાજધર

અને મને પણ એમના વેણાથી વીંધાવા છતાં વેઠના
ન પામવાથી ટેવ પડી ગઈ છે

ઈન્દ્રકુમાર

મોટાભાઈ, આજ રાતે શિકારે ચાલશો ?

યુવરાજ

તારી સાથે શિકારે જવું એ એ ભારે પીડા ! અમે તદન અહિંસક શિકાર કરવાવાળા ! તમે તો વનમાં મોટા પ્રાણીઓને મારી લાવો ! અને અહિં તો સીતાફળ કેળા કે લીંથુનો શિકાર કરતા એ મારો જીવ ન ચાલે !

ઈન્દ્રકુમાર

(ઈન્દ્રકુમારની પીઠ આબડીને)

યુવરાજ ખરૂં કહે છે, મોટા તમારું તીર બધા ચ કરત પહેલુ છુટે અને સહસ્રહાટ બાય !-તમારી સાથે હરીફાઈને કાણ ઉતરે ?

ઈન્દ્રકુમાર

નહિ, મોટાભાઈ, મશ્કરી નહિ ! કાંઈ નહિ, તમે નરિ આવો તો હું એ માડી વાળીશ !

યુવરાજ

ઠીક ત્યારે, ચાલશુ આજ રાજધરને એ મન થયુ છે એને નિરાશ નહિ કરું

ઈન્દ્રકુમાર

અને મને જ ફક્ત મન થયું હોય તો ન આવો ખરૂં ને !

યુવરાજ

એમ તે શુ બોલતો હોઈશ, ભાઈ તારી સાથે તો ઘણી એ વાર આવું છું.

ઈન્દ્રકુમાર

એટલે જ તો હું હવે જીનો અર્થ ગમેા છુ ને !

ફક્ત પહેલો

યુવરાજ

મારી વાતનો આમ અવળો અર્થ લે છે તેથી દિલ
હુલાય છે.

ધન્નકુમાર

ના રે ના, મોટાભાઈ, હું તો મરકરી કરતો' તો ચાલો
ચાલો. તેવાં કરીએ.

ઈશાખાં

ધન્નકુમાર પોતાની છાતીમાં દશ બાણ વાગે તે સહન
કરી શકે પણ મોટાભાઈનું દિલ હુલાય એ એનાથી બેધું
ન બાય !

(અનુચરો સિવાય બીજા બધા ચાલ્યા બાય છે)

પહેલો અનુચર

વાત ઠીક તો ન થઈ ! આપણા નાના રાજકુમાર
અસવિદ્યામાં શું ઉકાળવાના છે એ કોઈથી અજાણ્ય નથી !
છતાં એ વચેટ કુમજ સાથે અસ-પરીક્ષામાં ઉતરવા માગે
છે એનો અર્થ શો ?

બીજો અનુચર

એમાં શું ? કેટલાક તીવ્રથી લક્ષ્યલેહ કરે અને કેટલાક
ભુદિ વાપરે !

પહેલો અનુચર

એ જ તો મોટી બીક છે ને ! અસપરીક્ષામાં અસ ન
ચલાવતાં ભુદિ જ ચલાવે, એ જ તે હુણ્ડિ ને !

ત્રીજો અનુચર

એ ભાઈ બંસી ! અસ ચાલે કે ભુદિ ચાલે ! ફક્ત

વચ્ચે તારી આ જાલડીને ન ચલાવજો એટલી જ મારી
ભલામણ છે નોકરીમા ટકવું હોય તો જાલ છુટી મૂકવી
ન પોસાય !

બીજો અનુચર

હા ભાઈ. વનમાળી સારું જ કહે છે. નાનકડા કુમારની
વાત નીકળે છે ત્યારે તું જેમ ફાવે તેમ બોલ્યા કરે છે !
રાત્રના છોકરાઓમા કિયો યુદ્ધિમાન અને કિયો મૂખ
તેનો ફડચો લાવવાનું કામ આપણે માથે નથી, સમજ્યો ને !
આપણા યુવરાજ દીધીયુધ થાય અને આપણા વચેટ કુમારની
પેઠે આપણે પણ તેમની સાથે ફરતા ફરતા તેમની
રક્ષા કર્યા કરીએ, એટલી જ ભગવાન પાસે પ્રાર્થના કર્યો
કર બાકી નાના કુમારની વાત તો જેમ ઓછી થાય
તેમ જ સારું

પહેલો અનુચર

તે કાંઈ હું એમની વાત બાણીયુઝીને તો નથી કરતો !
આપણા વચેટ કુમાર બહુ લોળા માણસ-એમને ભયની
તો કરી ખજારે ચ ન મળે, કાવતરાબાવતરામા તો સમજે
પણ નહિ તેથી મને રોજ બીક રહ્યા કરે છે કે પેલા
ભાઈસાહેબ એ બિચારાને કયાક ફસાવી ન મારે !

બીજો અનુચર

ચાલો, ચાલો એજ આવે છે.

પહેલો અનુચર

હા. સાથે એમના મામાનો દીકરો ધુરધર પણ લાગે છે
બાણે શનિ અને મંગળની જોડ !

(બી ')

દશમ પહેલું

(ગજધર અને ધુરંધર પ્રવેશ કરે છે)

રાજધર

હવે તો નથી સહેવાતું !

ધુરંધર

કતા ચે સહેવાય છે એ યોક્ત્ય ! ઇન્દ્રકુમારની સાથે તો જન્મથી જ આ પ્રમાણે વાલ્યાં કરે છે, પણ કદીમે અસહ્ય લાગ્યું હોય એવાં ચિન્હો નથી દેખાયા

રાજધર

ચિન્હો દેખાડયે શો લાભ ? અને દેખાડીશ ત્યારે એકીચોટે જ દેખાડીશ. હમણા એક લાગ મળે એમ છે. આ વખતની અભ્ય-પરીક્ષામા હું આખાદ બાણ મારવાનો છું.

ધુરંધર

ઇન્દ્રકુમારની છાતીમા કે ?

રાજધર

છાતીમા નહિ, હૃદયમા. આ વખતની અભ્ય-પરીક્ષામા હું જીતવાનો છું. એના અહ કારને વીંધીને બૂટેબૂકા ઉડાડવાનો છું.

ધુરંધર

અભ્ય-પરીક્ષામા ઇન્દ્રકુમારને જીતીશ-એ જ કે તારો લાભ !

રાજધર

હા. પણ એ લાભ કંઈ તીર મારીને કામ કાઢવાનો નથી, અસહ્ય વાપરવાનો છે. તારે એક કામ કરવું પડશે.

ધુરંધર

કામ તો તારા હંમેશા કયાં કરૂં છું, વાંધો ફક્ત ફળનો જ છે !

રાજધર

હા, પણ ધીરજનાં ફળ મીઠાં ! હાલ તો મને તે છપાચે ઇન્દ્રકુમારભાઈની અજ્ઞાતામા પેસીને તેના બાથા-માથી તેના નામવાળુ બાલુ કાઢી તેને બદલે મારા નામવાળું બાલુ ગોઠવી આવ ! તીર બદલાશે એટલે સાથે સાથે નરીબે ચ બદલાશે !

ધુરંધર

એ તો બધું સમજ્યો પણ મારા જીવનું શું ? એ જશે તો પછી કેાઈની સાથે એનો અલ્લોબલ્લો નહિ થઈ શકે !

રાજધર

તારે બીવાતુ નથી. હું બેઠો છું ને !

ધુરંધર

તું તો બરાબર બેઠો છે, પણ કય પલ્લુ બેઠો જ છે ને ! તે દિવસે ઇન્દ્રકુમારનું રૂપાનું ધનુષ પડાવી લેવાતું તને મન થયું, અને તારા કહેવાથી મેં એ ચોરી લવીને તારા મહેલના બારણા પાસે છુપાવી રાખ્યું પાછળથી ઇન્દ્રકુમારને ખબર પડી ગઈ ત્યારે એણે પેલું ધનુષ્ય ને તારા ઉપર કયા આધને તને આપી દીધું પણ માફ કેટલું અપમાન કર્યું ! મરીશ તો એ તે નહિ જાયું ! ત્યારે પણ, બાધ, તું તો બેઠો જ હતો ને ! કેટલી રક્ષા કરી તે માફ મન બાણે છે.

દશ્ય બીજું

રાજધર

ત્યારે તો આ વખતે તને ચે લાગ મળ્યો છે; એ અપમાનનો બદલો લેવાનો અત્યારે ભોગ છે.

ધુરન્ધર

ક્યારે શેનો ભોગ છે એ સ્પષ્ટ નથી સમજાતું હુબળા લોકોને તો અપમાન છુરવવા જેટલી શક્તિ મળે તો ચે બચા બદલો લેવાની પૂન રાખવી એમને ન પોસાય. બે, પેલા બધા ચ આવે છે. હું હવે નાસી જઈશ. નહિતર મને તારી સાથે જોશે કે તગ્ત જ ઇન્દ્રકુમારના મહોડામાંથી ફેલ જરવા માડશે અને ઇશાબા પણ કાઈ મારા ઉપર તારા કરતા વધુ વફાલ દેખાડવાના નથી જ !

દશ્ય બીજું

(ઇન્દ્રકુમારની અજસાળાના બારણા આગળ)

ઇન્દ્રકુમાર

કેમ, કાઈ પ્રવાપ, શું છે ? એકાએક મને અજસાળાના બારણા આગળ કેમ બોલાવ્યો ?

પ્રતાપ

વચેત રાણીસાહેબે કહાવ્યું છે કે આપની અજસાળામાં આવે એક નવીન અસને ઉમેરાયેલો છે, તે પ્રવનાસ છે કે નાગાસ છે કે બીજું, કંઈ છે તેની આપે તપાસ કરતી થટે.

ધન્દ્રકુમાર

શું કહે છે, પ્રતાપ ? કળિયુગમા એવાં અસ્રો સંભવે
જ શી રીતે ?

પ્રતાપ

કળિયુગમા જ સંભવે, કુમાર બારણું ઉઘાડો એટલે
જેવું હશે તેવું જણાઇ આવશે

ધન્દ્રકુમાર

કંઈક તો સમજાયુ, અંદરથી કેઈકનાં પગલાનો અવાજ
આવે છે !

(બારણું ઉઘાડે છે અંદરથી રાજધન નીકળે છે)

આ શું ? રાજધન, તું અહિં કયાથી ? હા હા હા હા.
તને અસ્ર સમજીને તો કેઇએ અહિં ફેંકી દીધો નથી
ને ! વાહ છ વાહ !

રાજધન

એ તો બ લીએ મને મરકરીમાં અહિં પૂરી મૂક્યે
હતો

ધન્દ્રકુમાર

પણ અસ્રશાળા કંઈ જેવી તેવી મરકરીનું કેંકાલુ નથી !
અહિંની મરકરી તો તીળી ને તમતમતી હોય ! પણ
તું વળી અહિં કયાથી આવી ચડયો !

રાજધન

આજ રાતે શિકારે જવાનું હોવાથી ભાલીસાહેબ પાસેથી
તમારા ઘોડાક આસુધો ઉછીના લેવા આવ્યો હતો મારી અસ્ર

૨૨૫ બીજું

શાળામાં તો તમામ આયુષી કટાઈને લીલાં છમ થઈ ગયાં
હતાં તે, કાલે પરીક્ષા હોવાથી, સજ્જવા આપ્યા છે

ઈન્દ્રકુમાર

અને પછી ભાલીસાહેબે તો તને આખી અસરશાળા જ
ઉધાર હઈ દીધી, ખરું ને ! પણ ત્યારે એમાંથી સટકી શું કરવા
આવ્યો ? જા, જા, અદર ઘૂસી જા ! ઉધારની સુલત હંચુ
કયા પૂરી થઈ છે ! હા, હા, હા, હા !

રાજધર

હસો, હસો ! હું ચે હસીશ આ તમારા ઉપર, પણ
અત્યારે નહિ ! ઠીક, રજા લઈશ, મોટાભાઈ, આજ હવે
શિકારે મ નથી જવું.

(ભય છે)

અતાપ

નાના કુમારની આપ આટલી બધી મરકરી કરેા છો
એ ઠીક નથી થતું.

ઈન્દ્રકુમાર

મરકરી કરવામાં શી બીક છે ? એ ચે લાલે ને કરે !

અતાપ

એની મરકરી બહુ આકરી પડશે

દશ્ય ત્રીજું.

(અગ્નિ-સ્થાન મહારાજ રાજકુમારો, ઇશાખા, નિશાનધારી તથા બાટ

ઇન્દ્રકુમાર

મોટાભાઈ, આજ તો તમારે જીતવું જ પડશે. નહિતર નહિ ચાલે !

યુવરાજ

નહિ ચાલે શું ! માફ તો નિશાન ચૂકશે તો ચે જગત તો જેમ પહેલા ચાલતું હતું તેમ જ ચાલ્યા કરશે ! અને કહાય તેમ ન પણ ચાલે તો ચે કાંઈ હું જીતું જોવો સંભવ તો નથી જ !

ઇન્દ્રકુમાર

મોટાભાઈ, તમે કારણે તો હું ચાહીને નિશાન ચૂકીશ.

યુવરાજ

ના ભાઈ, એવું છોકરવેનપણ કરતો નહિ. શુદ્ધ નામ ભય !

ઇશાખા

યુવરાજ, વખત થઈ ગયો છે ધનુષ લ્યો. જોકામ ચિત્ત કરો હાથ ભરાવર ઠેરાવજો હો !

(યુવરાજ તીર ફેકે છે)

ઇશાખા

આ અલ્લાહ ! લપસી પડયું !

સુવરાજ

સુવરાજ

ચિત્ત તો એકાગ્ર થયું, ખાં સાહેબ, પણ તીર ધનુષ
ઉપર એકાગ્ર ન થયું!

ઇન્દ્રકુમાર

ન થયું શું? જશક કિલ્લો કંઈને કંઈ હોત તો
બધું થાય. મોટાભાઈ, તમે મન-વગરનું કરીને બધું થ
અગાડી નાખો છો એથી મને બહુ દુઃખ થાય છે.

ઇશાખાં

પણ તમારા મોટાભાઈની ભુદિ તીરના કળાં ઉપર
કરી શકે એટલી તીવ્રી જ કયા છે!

ઇન્દ્રકુમાર

સેનાપતિ સાહેબ, એ અન્યાયભર્યું વેણ છે!

ઇશાખાં

(રાજધરને)

કુમાર, આ વખતે તો તમે જ નિશાન વીંધી નાખો;
આલો મહારાજે થ એક રહે!

રાજધર

હવે મોટાભાઈને વારો છે.

ઇશાખાં

અત્યારે જીભાએડી કરવાનો સમય નથી. મારી
આજ્ઞાનું પાલન કરો.

(રાજધર તીર ફેકે છે.)

ઇશાખાં

થયું! તમારું તીર પણ તમારા મોટાભાઈની પાંસે જ
બધું! નિશાન તરફ તો નિશાને એ નહોતું!

યુવરાજ

ભાઈ, તારૂં બાણ જરાકથી રહી ગયું ! થોડુંક પાસે
ગયું હોત તો જરૂર નીશાન વીંધાત

રાજધર

નીશાન તો વીંધાઈ જ ચૂક્યું છે ! એ તો દૂર હોવાને
હીંમે તમારાથી સ્પષ્ટ નથી જોઈ શકાતું, એટલું જ !

યુવરાજ

ના રાજધર, તારી આખ બૂલ ખવડાવે છે. નીશાન
નથી વીંધાયું !

રાજધર

એ તો મારી ધનુર્વિદ્યા પર તમને અણવિશ્વાસ
ખંધાઈ ગયો છે તેને લઈને તમે દેખતા છતાંયે નથી દેખી
શકતા ! નઅંક ગયે બધું ચ સાફ દેખાઈ આવશે !

(ઈન્દુમાર હાથમા ધનુષ લે છે)

યુવરાજ

(ઈન્દુમારને)

જો ભાઈ, હું અસીજવાન છું એટલા ખાતરજ મારા ઉપર
શુકસે થવું ન શોભે હો ! તારૂં તીર નિશાન નહિ વીંધે
તો મારૂં હૃદય વીંધશે એ ખા રી રાખજો.

(ઈન્દુમાર તીર ફેંકે છે)

નિપથ્યમા “ જય, કુમાર ઈન્દુમારનો જય ! ” એવી ગર્જનાએ
સભગાય છે વાજ વાગવા માટે છે યુવરાજ ઈન્દુમારને બેટે છે)

છશાખાં

એટા, અદલાહ તમને કરોડ વરસના કરે મહારાજ, વચીટ

દશ્ય ગોળું

કુમાર આપના ઇનામના અધિકારી બન્યા છે આપનો ફેલ પાળો

રાજધર

સચુર કરો, મહારાજ, ઇનામ માફ જ છે ! મારા જ તીરે નિશાન વીધ્યુ છે !

મહારાજ

ગાડો તો નથી થયો ને !

રાજધર

સેનાપતિ સાહેબને બરાબર ભેવા મોકલો એટલે બધું પાધરૂ મળે ન શે .

ઇશાખાં

હીક, હીક. બહુ છું. હમણા જ ભેલ આવું છું કોના તીરે નીશાન વીધ્યું છે તે .

(ભય છે)

(હાથમા તીર લઈને ઇશાખાં ફરી પ્રવેશ કરે છે)

ઇશાખાં

(ઇન્દ્રકુમારને)

બાપુ, હું તો ઘરડો માણસ છું આંખે બરાબર દેખું શે નહિ. જુઓ તો ખરા, આ તીરના ફળા ઉપર રાજધરનું નામ તો નથી દેખાતું ને !

ઇન્દ્રકુમાર

બરાબર રાજધરનું જ નામ છે !

મહારાજ

ભેલું ભેલું ! અરે, આ શું ? એકી હારે આપણા પ્રધાનની મુલ મહ !

ઇશાખાં

કાંઈ સમજાતું નથી !

ઇન્દ્રકુમાર

મને સમજાઈ ગયું !

રાજધર

મહારાજ, આજ બરાબર વિચાર કરી જુઓ !

ઇન્દ્રકુમાર

(સ્વગત) વિચાર ! વિચાર કરીશ તો તો મ્હોટે મેચ ચાપઠવી પડશે ! પણ ના, કુટુંબનું પોગળ પાધરું નહિ ફરે ! એના અતયોગી જ એના માટે વિચાર કરશે !

ઇશાખાં

થયું છે શું, બાઈ ? આમા કાંઈક ભેદ છે ! નહિંતર અક્ષાડ ફરી જાય તો એ પત્થરમાથી સળીત ન નીકળે ! બેટા ઇન્દ્રકુમાર, ખરી વાત કરો, શું થયું છે ? બાથાં બહલાઈ તો નથી ગયા ને ?

રાજધર

બહલાય શી રીતે ? હજી એ તપાસી જુવો ને, આ રહ્યાં !

ઇશાખાં

એ તો કેયું છું બાથાં તો બરાબર જ છે ! ઠીક, બાઈ ઇન્દ્રકુમાર, ખરું કહેજો, થોડા વખત પહેલાં તમારી અસલાખામા કોઈ હાખલ થયેલું ?

ઇન્દ્રકુમાર

એ બધી વાતનું અત્યારે કાંઈ કામ નથી, ખાં સાહેબ.

ઈશાખાં

ખડું કહી દો, બાપુ. જરૂર કંઈએ તમારી અગ્રશાખાખર્ચ
ચેત્તીને તીર મહલાવી લીધું છે !

ઈન્દ્રકુમાર

રહેવા દો, ખાં સાહેબ, બેવી વાતો રહેવા દો !

ઈશાખાં

ત્યારે તમે કાર કયું રાખો છો ?

ઈન્દ્રકુમાર

હા.

ઈશાખાં

શાખાચ, બાપુ, શાખાચ ! ખરા રાજકુવર તમે !
મહારાજ, આ વાતમાં કયાક જરૂર કંઈ અન્યાય થયો છે.
પણ એ હવે પ્રગટ નહિ થાય. માટે એક વાર ફરીથી
પરીક્ષા લીધા વિના બરાબર પારખુ નહિ પડે

રાજધર

ખા સાહેબ, મારી છૂત થઈ એ જ માટે
અન્યાય થયો છે ! પરંતુ તેમ છતાં એ હવે ફરીથી
પરીક્ષા આપવાનું અપમાન તો હું સાબવાનો નથી જ.
હું છત્યો એ જો બારે અન્યાય થયો હોય તો
જોનો ઉપાય સહેલો જ છે ઇનામ ઇન્દ્રકુમાર ભાઈને
આપી દો, મને ન જોઈએ.

મહારાજ

એ મારાથી ન કહેવાય—તીર ઉપર તારૂં નામ છે તેથી
હું તો તને જ ઇનામ આપવા બંધાયેલો છું. લે આ.
(તક્કાવ આપે છે)

સજધર

ઇનામ માથે ચડાવું છું-પરતુ મારા આવા સફાળા
શી ક્રોધને આનંદ થયો નથી તેથી હું આ તલવાર ઇન્દ્રકુ-
મારભાઈને જ આપી દઉં છું

(ઇન્દ્રકુમાર ભણી તલવાર કરે છે)

ઇન્દ્રકુમાર

(તલવારને લોભપર ફગાવી દઈને)

ધિક્! તરે હાથે કિયો અભાગીઓ ઇનામ સ્વીકારે!

ઇશાખાં

(ઇન્દ્રકુમારનો હાથ ઝાલીને) આ શું? ઇન્દ્રકુમાર, મહારાજે
આપેલી તલવાર લોભપર ફગાવી દેવાની તોછડાઈ કરો છો?
તમારા આ અપરાધને માટે ચોગ્ય સજા મળવી જોઈએ.

ઇન્દ્રકુમાર

(હાથ ઝેડતી લાંતે)

વડીલ, મને ખરો નહિ.

ઇશાખાં

બેટા, બેટ, શું કરો છો? આજ તમ પોતાને બુલી
બેઠા છો કે શું!

ઇન્દ્રકુમાર

સેનાપતિ સાહેબ, મને શમા કરો. હું ખરેખર પોતાને
બુલી ગયો છું મને સજા કરો

પુવરાજ

ધીરો પડ, ભાઈ. ચાલ, ઘેર ચાલ.

લક્ષ્મી મીથુ

ઇન્દ્રકુમાર

(મહારાજની ચરણરજ લઇને)

પિતા, અપરાધ ક્ષમા કરજો આજે બધી રીતે હું
કાર્યો છું

ઇશાખાં

મહારાજ, મારી થોડીક અરજ છે આ રમતની પરીક્ષા
તો પૂરી થઇ ગઇ, હવે કાર્યદ્વારા પરીક્ષા કરો, અને એમા
આપનો કિયો પુત્ર ઇનામ લે છે એ જુવો

મહારાજ

કિસા કાર્યદ્વારા, સેનાપતિ ?

ઇશાખાં

આરાકાનના રાજા સાથે મહારાજનું યુદ્ધ થવાનું છે.
સૈન્ય પણ સજ્જ થઈ ગયું છે. આ વખતે કુમારોને પણ
યુદ્ધમા મોકલાવો.

મહારાજ

ઠીક વાત કહી, સેનાપતિ આરાકાનનો રાજા અત્યુદયમાના
સીમાડા સુધી આવી પૂર્યો છે એવા સમાચાર મળ્યા છે
સહી રે વાર સમજાવ્યો છે, પરંતુ મુખને શિખામણ શી ?
પાડા ઉપર પાછી ! હવે તો એને સમરાજની પાઠશાળામા
મોકલ્યા સિવાય આરો નથી ઠીક ને, બાઈજો ? આપણા એ
જુના શત્રુઓ સાથે લડાઈના તીર્થસ્થળમાં ક્ષાત્રધર્મની
હીક્ષા લેવા જવા રાજી છો ને !

ઇન્દ્રકુમાર

રાજા જીએ મોટાભાઈ રે આવશે ને !

રાજધર

હું એ રાજ બ છું !

મહારાજ

ત્યારે ઇશાખં, તમારા સેનાપતિપણા નીચે આ લોકોને
શત્રુ-વિજય માટે લેડી જાઓ ત્રિપુરેશ્વરી તમારી સહાયતા
કરો

અંક બીજો

દશ્ય પહેલું

(સ્થળ ઝાવણીમાં રાજધરનો તથા રાજધર તથા દુરધર)

દુરધર

તું પાંચ હજારની સેના સાથે જુદો પડી શકીશ ખરો ?

રાજધર

હા ઇશાખાને મેં જો બાળત જ કહાવ્યું છે.

દુરધર

તે તો મને ખબર છે તે વખતે હું ત્યાં જ હતો
તે લઈને તો ત્યાં અનેક વાતો થઈ.

રાજધર

શી વાતો ?

દુરધર

ઝોથી પહેલાં તો જાણે ઇન્દ્રકુમાર ખડખડાટ હસી
! કહેવા લાગ્યો કે રાજધરની યુદ્ધ કરવાની રીત જ
! છે રણક્ષેત્રથી દૂર રહીને જ યુદ્ધ કરવું ગમે !

રાજધર

જો તો ઠીક જ કહ્યું ! ક્ષેત્રમાં રહીને જ યુદ્ધ કરે જો
મનુર ! દૂર રહીને પણ યુદ્ધ કરી શકે જો જ ખરો
! વાડ, ઇશાખાએ કંઈ કહ્યું ?

ધુરંધર

તારા ઉપર એને કેટલો વિશ્વાસ છે એ તારાથી ક્યાં અભણ્યું છે? તું પગે લાગવા બાંધે તો એ એને શક આવે કે પગરખાંની બેડ સરકાવી દેવા નહિ આવ્યો હોય ને! તેણે કહ્યું કે રાજધર યુદ્ધક્ષેત્રથી દૂર જવા ચાહે એમા તો કશું અચરજ નથી. પરંતુ સાચે પાત્ર હજારની સેના રાખના માગે છે એ મને ઠીક નથી લાગતું

રાજધર

યુવરાજ કશું એ ન બોલ્યા?

ધુરંધર

યુવરાજને કેટલું ઉપર શક આવે? ભગવાને એમને યુદ્ધ જ કદા અર્પ્ય છે? એમને તો તારા ઉપર થ શક ન આવે અને કે હ ઉપરેય ન આવે!

રાજધર

જો ધુ ધર, તારે મોટા બાઈ વિષે એવી એવી વાતો ન કરવી

ધુરંધર

ભૂલો, મોટા બાઈ નરેન્દ્ર તને થોડુંક પેટમા બળે છે એ ભૂલી જો હવે એટલું માગી વહી ગયું છે હૃદય ઠીક તેમણે કહ્યું, ‘રાજધરને તમે બધા ય અન્યાય કરો છો. પણ એવું કહેવું મને તો બહુ જ શાણપણનું લાગે છે ન કરે નારાયણ અને યુદ્ધના આગળી ના થઈ તો પછી તે પાતાના મૃત્યુ સાથે અપાવને લેઈ કને શકશે’ યુવરાજના આગ્રહથી તો હજારો નાક કહેણ કબુલ રાખ્યું,

૬૪૫ પહેલ

નહિતર એમની બહુ ઇચ્છા નહોતી. થયું. પણ સાચુ
મૂંઠાવ તો તું બુદ્ધો શા માટે પડવા માગે છે તે હવુ હું'એ
બરાબર સમજી નથી શક્યો.

રાજધર

એમની સાથે સથે ચુક કરવાથી મને શો લાભ ?
વિજય મળે તો એ એનો જશ મને કોઈ જોઈ જ આવે !

ધુરંધર

તારે તો જૂલથી એ આવે પરંતુ બુદ્ધો પડીયા ને
એમની જીત થશે તો તો તારે અપજયના જ પોટલા
બાધવા પડશે, અને હાર થશે તો ન પછી વાત !

રાજધર

હું મારી પાચ હજારની સેના વડે જ ચુક જીતવાનો છું,
અને વળી એકલે હાથે જીતવાનો છું !

(ત પ્રવેશ કરે છે)

રાજધર

કેમ રે, ચુકના શા બબર છે ?

ફત

લડાઈ તો આવેા દિવસ લગાતાર ચાલી, પરંતુ હવુ
સુધી થયુએનો જોરથો તોડી શકાયો નથી. સૂરજ આથ-
મવાને હવે બહુ વાર નથી અધાઈ થશે એટલે આજને
માટે તો ચુક બધ રહેશે

(બીજો ફત પ્રવેશ કરે છે)

રાજધર

કોણ ?

બીજો દ્રશ્ય

મારું નામ વ્યોમકેશ મને સુવરાજે મોકલ્યો છે, એને અત્યારે લગભગ એ પહોર થઈ ગયા. જે ઠેકાણે આજ આપણું સૈન્ય લઈને જવાના હતા ત્યાં યુદ્ધ તપાસ કરી પણ આપણે પત્તે ન મળ્યો. પછી પૂછતાં પૂછતાં માડમાંડ અહિં પહોંચ્યો છું.

રાજધર

સુવરાજની શી આજ્ઞા છે ?

દત્ત

શત્રુઓનું સૈન્ય અમે ધાધુ હતું એના કરતા ઘણું મોટું નીકળી પડ્યું તેથી કટાકટીનો સમય આવી ગયો. ઇન્દ્રકુમારે પોતાના ઘોડેવારોની દુકડી સામે શત્રુસૈન્યના ઉત્તરવિભાગ તરફ હલ્લો કર્યો, અને ઘોડોક બધાં વખત મળ્યો હોત તો એ તરફથી શત્રુ-સૈન્યને હઠાવતા હઠાવતા ઠેક નહીંકાઠા સુધી લઈ જાત.

રાજધર

એમ કે ? વખત મળ્યો હોત તો શું શું કરી શકત એની કલ્પના કરવામાં કશો લાભ નથી - પરંતુ વખત મળ્યો જ નહિ લાગે છે !

દત્ત

શત્રુઓનું સૈન્ય ઇરણુવેરણુ થઈ જવાની આણી ઉપર જ હતું ત્યાં સુવરાજ ઘેરાઈ ગયાના સમાચાર મળ્યા. ઈશાખા તે વખતે બીજી તરફ યુદ્ધ કરતા હતા. આ વાતની ખબર મળતાં તેમણે કહ્યું કે હું કંઈ અહિં સુવરાજનું રક્ષણ કરવા નથી આવ્યો, યુદ્ધ

દશ્ય પહેલું

જીતવા આવ્યો છું. હું અત્યારે અહિંથી ચાલ્યો જઈં તો શત્રુઓને સારો લાગ મળે.

રાજધર

ત્યારે શું મોટાભાઈ..... ?

દ્વિત

ના, તે તો કુશળ છે. ઇન્દ્રકુમારે પોતાની સેના સાથે બહાર કરી તેમને ઉગારી લીધા, પરંતુ એ બધા મોટાળા હર-મીઆન ચુદતું સુકાન બઠલાઈ ગયું; શત્રુઓ ક્રોધી ગયા. આપની તપાસ કરવા માટે એમિર દ્વિતો મોકલવામાં આવ્યા છે- આપ કુમકે નહિ ચડા તો પરિણામ અશુભ આવશે. આપે હવે એક ક્ષણ પણ ગુમાવવી ઠીક નથી.

રાજધર

ઠીક લગીરે ય ઠીલ નહિ કરું બાઓ, તમે વિચારો બાઓ. હું તૈયારી કરું છું.

(દ્વિત બાપ છે)

ધુરંધર

ઉપડે છે ને ?

રાજધર

ઉપડું છું બરો, પરંતુ એ તરફ નહિ, બીજી કોઈ તરફ !

ધુરંધર

ઘર તરફ !

રાજધર

તું એ ઇશાખાંની પાસે મેલ્યાં મારતા શીખ્યો લાગે છે ! વીરત્વ લાલે જેને ડેખાડવું હોય તે ડેખાડે, પરંતુ

સુદ્ધ જીતીને તો રાજધર જ ઘેર જશે ! ધુરંધર, જા, કહી
આવ કે મારી છાવણીમાં કયાંયે કોઈ અગ્નિ ન પ્રગટાવે,
દીવો સરખો પણ કોઈ ન કરે !

ધુરંધર

ઠીક હવે કંઈક અનુમાન કરી શકુ છું પણ તારે
શું કરવું છે એ નિખાલસપણે મને કહેનો કા નથી ? તું મારા
ઉપર સહેકે રાખીશ અને હું તારા ઉપર રાખીશ તો
તો આખી પૃથ્વીમાં આપણે બેને પગ મુકવાનું એ ઠેકાણું
નહિ રહે !

રાજધર

આજ રાતે અંધારામાં હું સેના સાથે છનોમાનો નદી
ઝોળંગી જવા માશુ હું અચિન્તો આગકાનરાજની
છાવણીમાં જઈ પુળી તેને કેદ કરીશ

ધુરંધર

અહિ થી કેવી રીતે નમી એ જાગીશ ? રસ્તો તો નથી !

રાજધર

રસ્તા ખરા એ મેં તપાસ કાઢીને જોઈ રાખ્યા છે
મૂરજ તો આથમી ગયો આજે અઢી પહોર રાત જતાં
ચંદ્ર ઉગશે-તો પહેલાં જ મારે બધું આટોપી લેવું
જોઈએ હવે બહુ ઢીલ કાઢી નહીં પાડીવે તું જા, તૈયારી
કર અને એક બીજી કામ કર. યુવરાજને ફક્ત પાછો નહ
જવા પામે. એને બંદીખાને નખાવ.

દશ્ય બીજી

દશ્ય બીજી

(ઈરાખાની ડાગણી ઇન્દ્રકુમાર તથા ઇશાખા)

ઈન્દ્રકુમાર

સેનાપતિ સાહેબ, મોટાભાઈ ઉપર ગુસ્સે ન થાઓ.
આજની રાત સેન્યને વીસામો ખાવ. દો કાલ આપણે ડુલે
થઈશું ને ફરતલ કરશું

ઈશાખાં

બુવો ઇન્દ્રકુમાર, અગ્નિને જેમ જલની ખુઝાવી નાખવામા
આવે તેમ સારૂ. એમા ટીલ કરીએ તો અલ્લાહ જાણે શું
તું શું થઈ જાય આજે જ આપણી છત થાત ફક્ત
તમારા મોટાભાઈએ તદ્દન ઐવકુદની પઠ જાણીબુઝીને
શત્રુઓ વચ્ચે અપલાવ્યું અને આપણી બધી કરી કમાણી
એળે ગઈ.

ઈન્દ્રકુમાર

ઐવકુદની પેઠે શામાટે કહો છો, ખા સાહેબ, બલવીરની
પેઠે તેમણે ફક્ત સાધારણ સેન્ય - છંને જ . . . . .

ઈશાખાં

પણ તેમણે અપલાવ્યું તેવે ઠેકણે તો ફક્ત ઐવકુદ જ
અપલાવે.

ઈન્દ્રકુમાર

(ઉકરાઈ જઈને) નહિ નહિ એવે ઠેકાણે જવાની તો
વીર વિના બીજા કોઈની છાતી થે ન ચાલે !

ઇશાખાં

ઠીક ભાઈ, તમે કહો તે ખરું પરતુ ફક્ત વીર નહિ,
કુદ વીર હોય તે જ એવે ઠેકાણે બાય, એટલું તો ચોક્કસ.

ઇન્દ્રકુમાર

પરતુ તેથી તમારી લડાઈને તો કશી હાનિ નથી પહોંચી.

ઇશાખાં

નથી પહોંચી શેણે ? મારા સૈન્યને એ વાતની ખબર
11 સૌના જીવ ઉચક થઈ ગયા. કેાઈનું મન લડા-
થોડે જ ન હે ! યુવરાજની આકૃતની ખબર સાલણીને
પેટે યુદ્ધ ભરી રાખી શકે એવો એકેય સિપાહી
તો મારા સૈન્યમાં !

ઇન્દ્રકુમાર

ઠીક, પણ સેનાપતિ સાહેબ, આપણા રાજધરના કાઈ
ક ?

ઇશાખાં

એ તો ચોમેર ફરતો પાઠવ્યા હતા, એક સિવાય બધા ચ
ફર્યા છે. કેાઈને એમનો પત્તો નથી મળ્યો.

ઇન્દ્રકુમાર

હા હા હા હા, જરૂર ભાઈ સાહેબ પોખારા ગાળી
હશે !

ઇશાખાં

કસવાની વાત નથી, ભાઈ.

ઇન્દ્રકુમાર

મારે કરવું શું ? સેનાપતિ સાહેબ, હું તો રાજી થયો

દશ્ય ત્રીજું

જી. સુદ કરીને મરીએ તમે અને જો અમારી કીર્તિમાં
લેઠાલેઠા લાભ પડાવી જાય, જો તે શી રીતે સહેવાય ? એના
કરતાં તો નાસી ગયો જો ઠીક જ થયું. આ વખતની
અસપરીશાઆ ઠગબાણ તો ચાલવાની નથી !

ઈશાખાં

પરંતુ તે વખતે-શુ થયું હતું તે તમે મને ન કહ્યું !

ધન્નકુમાર

જો કહેવાની-વાત નથી, ખાત્રાહેબ જો બાબત મને
કશું ન પૂછો. તે વખતે મારી હાર થઈ.

ઈશાખાં

હા, હાર-તો-જરૂર થઈ હતી લાઇ. પરંતુ નીશાન
સુકેવાથી નહિ, શુસ્સો કર્યોથી.

દશ્ય ત્રીજું

(આરાકાનરાજની ડાવણી)

આરાકાનરાજ

જીવે રાજકુમાર, મને પકડવાથી તમને કશો લાભ
થવાનો નથી.

રાજધર

લાલ કેમ થવાનો નથી, રાજન ! આ લડાઈમાં ખુદ
આપનો જ લાભ થાય એ તો સૌથી વિશેષ !

આરાકાનરાજ

પણ તેથી કાંઈ યુદ્ધનો અંત નહિ આવે મારો લાભ
પાછળ રહ્યો છે સન્ય તેમને રાજપદે સ્થાપશે અને યુદ્ધ
પહેલાની પેઠે જ ચાલ્યા કરશે

રાજકેર

તમારી ઇચ્છા હોય તો હું તમને છોડી શકું છું,
પણ તમારે એની કીમત આપવી પડશે

આરાકાનરાજ

તે તો હું ચે સમજી છું હું તમારી પાને હાર કબુલ
રાખી સધિપત્ર લાગી આપવા તૈયાર છું

રાજકેર

ફાત સધિપત્ર લાગી આપે 'ગાફવાનુ' નથી, મહા-
રાજ ! આપે હાર સ્વીકારી એવું કંઈ એ'ધાણુ
આવવું જોઈએ ને !

આરાકાનરાજ

પ્રકાશના પાદનો તારા અને ત્રણ હાથી આપને
જલામીમા આપું !

રાજકેર

એ સલામીની મારે કશી જરૂર નથી, આપના માથાને
મુગટ મને આપવો પડશે

આરાકાનરાજ

એના કરતા તો પ્રાણ આપવો સારો

દશ્ય ચોથું

રાજધર

પણ પ્રાણ દેતા એ મુગટ કયા ઉગરે એમ છે ? ઉલટું
પ્રાણ જશે એ વધારામા !

આરાકાનરાજ

ત્યારે હ્યો આ મુગટ પર તુ એ મુગટની સાથે આરા-
કાનની સદાની શરૂતા પણ લેતા બાઓ છો એ ભુલશે મા.
એ મુગટ પાછો નહિ આવે ત્યા સુધી અમારો રાજવશ
ઠરીને ઠામ બેસવ નો નથી

રાજધર

વાહ, એ તો રાબને શોભે એવી વાત કરી ! અમે એ
તે કંઈ શાંતના ભૂખ્યા નથી, ક્ષત્રીય છીએ ! હવે એક
કામ ખાકી રહ્યું આ ક્ષત્રે જ ઉભાઉભા યુદ્ધ બંધ
કેરવાનું આજ્ઞાપત્ર આપના સેનાપતિ ઉપર પાઠવી દો.
સામે કાઠે હબ્બુ યુદ્ધ ચાલે છે.

આરાકાનરાજ

અબઘડી જ ફતને મોકલાવું છું

રાજધર

ચાલો ત્યારે, સમિપત્ર લખવાની જોઈવણ કરીએ

દશ્ય ચોથું

(રૂ.કેત્ર)

યુવરાજ

આજના યુદ્ધનો એક કાંઈ ઠીક નથી દેખાતો લશ્કર
ઉપરથી કાલના બનાવની અસર હબ્બુ ગઈ નથી લાગતી.

તેઓ વિહાનનથી નથી લડતા ઇશાબા કહી તરફ છે ?

ઈન્દ્રકુમાર

એ . થ પૂર્વતરફ એમનું નિશાન ફરફરે !

યુવરાજ

ભાઈ, તું આજ મારી સાથે સાથે જ શા માટે ફરે છે તને
ખબર તો છે કે તારે હિતર તરફ જવાનું છે !

ઈન્દ્રકુમાર

ના ભાઈ, અહિં જ મને ઠીક છે

યુવરાજ

ઈન્દ્રકુમાર, આજ તું તારા માતાભાઈને એવકુશીમાથી
ખચાવવા માટે વિચારશીલ થઈને તેની વાસે વાંસે
ફર્યા કરે છે ! ખાસાહોળ વારંવાર મારી બુદ્ધિના ઢોધ
કાઢે છે એ તને નથી ગમતું પરતુ ભાઈ, મારી મૂર્ખતાને
સીમા છે હો ! આજે હું ઠાઠા થઈને સાવચેતીથી વર્તીશ !
જો, જો, ખરાખર જો, મને ઠીક નથી લાગતું ! જો,
આ તરફ આપણા સૈન્યમા ભંગાણ પડવા માડયું-હમણાં જ
નાસકાળ થવા માડશે ! તારા વિના કોઈ પણ એમને હીંમત
નહિ આપી શકે ! ઇન્દ્રકુમાર, ઢીલ ન કર ! મારી ચિંતા
મૂઠી દે ! અરે આ શું ? આ શું ?

ઈન્દ્રકુમાર

આ શું ! શત્રુઓએ એકાએક યુદ્ધ બંધ કર્યું !

યુવરાજ

એ જો, સુલેહનું નિશાન ફરફરવા માંડયું ! એમના
પરાજયના તો કથા થે ચિન્હો નહોતા. આ બધું શી રીતે

દસ્ય ચોધુ'

ખન્યુ' ? મને તો લાગતું હતું કે આજના યુદ્ધમાં આપણું
જ સૈન્ય હારી પડ્યું છે !

(દ્વિત પ્રવેશ કરે છે)

દ્વિત

યુવરાજ, શત્રુઓએ યુદ્ધ બંધ રાખ્યું છે

યુવરાજ

એ તો પ્રત્યક્ષ જ દેખાય છે ! પણ એતું કારણ શું ?

દ્વિત

કારણ અત્યારે તો કાંઈ કળાતું નથી. પરંતુ આરાકાન-
રાજે પોતાના સેનાપતિને યુદ્ધ બંધ રાખવાનું કહેલું મોકલ્યું
છે એટલા સમાચાર મળ્યા છે !

યુવરાજ

રૂડા સમાચાર ! મારા અંતરમાં ફક્ત એક જ અટકે
રહી ગયો !

ઈન્દ્રકુમાર

અટકે શેનો, કાંઈ ?

યુવરાજ

રાજધર પોતાના સૈન્ય સાથે ચાલ્યો ગયો તે ! એ
અત્યારે હાજર હોત તો કેવા આનંદથી આપણે ત્રણે
ભાઈઓ વિજયોત્સવ કરત ! આજના આપણા વિજય-
ગૌરવમાં એ જ ફક્ત એક ઉણપ રહી ગઈ ! રાજધર
યુદ્ધથી અળગો રહ્યા એથી મને બહુ લાગી આવે છે !

ઈન્દ્રકુમાર

વિજયકીર્તિમાં કાળ પડાવ્યા વગર જ લાગી ગયો.

તેમાં શું બગડી ગયું, મોટા ભાઈ ?

યુવરાજ

ના ભાઈ, એવું ન બોલતો ! આપણે ત્રણેય ભાઈઓ
ઘેરથી હારે નીકળ્યા હતા, અરેરે, વિજયલક્ષ્મીનો પ્રસાદ
આપણે ત્રણેય ભાઈઓ અત્યારે વહેંચીને લોગવી થકીએ
એમ નથી એ લોધને મફતો દિલ હુલાય છે રાજધર
નીચી મુઠે ઘેર ગયો હોય, આપણા ઉત્સવ પ્રસંગે તેના
ચહેરા ઉપર લોકપ હોય એવા વિજયથી મને તો લગીરેય
ઠારક ન વળે એ પેલા ઘોડા ઉપરથી ઉતરીને સેનાપતિ
સાહેબ આવે

(ધનાખા કેવેશ કરે છે)

ઇન્દ્રકુમાર

બા સહેળ, શત્રુને કેંડું કાઢ્યું નહીં તો શા માટે બધ
રાખ્યું એ કાંઈ સમજાયું ?

ઇશાખા

સમજાયું ! રાજધરે આરાકાનરાજને બન્દી મનાવ્યા !

ઇન્દ્રકુમાર

રાજધરે : મોટી વાત !

ઇશાખા

જે વાત ખાટી જ હોવી જોઈએ તે વારે વારે સાચી જ
પડતી જાય છે, શું કરીએ ? હા તો આપણે છું કે
અહલાના કિશ્કિયાએ રોકે વાત ! તેના બાપા હરે છે,
અને તે દેવનીઆન શેત ન બધું પાતુ ન વળી કરી જાણે છે

દશ્ય ચોથું

ધન્નકુમાર

શેતાન રાજધરને છતાડી શકશે એમ ?

દશાખાં

એકવાર તો છતાડ્યો હતો, ચેલી અઅપરીક્ષા વખતે.
અને આ વખતે પણ એ જ શેતાને છતાડ્યો ને, કા !

યુવરાજ

સેનાપતિ સાહેબ, તમે રાજધર ઉપર શુભો ન કરો!
એ જાત્યો એટલે જ તો અપણી છત થઈ ને ! પણ
એણે કયા આગળ યુદ્ધ કર્યું, કયા આગળ આરાકાનરાજને
બંદી કર્યો, એ કંઈ ખમર ન પડી !

દશાખાં

કાલ માત્ર પછી આપણે અધારે યુદ્ધને પીમામો આપી
છાવણીએ પાછા આવ્યા ને વખતે તેમણે અધારે અધારે
ચોરની પેટે નહીં એળગીને અચિન્તે અગાક નરાજની
છાવણી ઉપર છાપો માર્યો, અને તેમને બંદી કર્યા !
આપણી ંહાર કરવા માટે જે ઠંકાણે તેમને તેડાવ્યા
હતા ત્યાં તો તેમને પત્તો જ ન મળે ! હું સેના-
પતિ છું પણ મારી આજ એ ને તો એ ગદ્યગરતા થે નથી !

ધન્નકુમાર

અસહ્ય ! એ માટે તેને સાત થવી જોઈએ.

દશાખાં

ક્રુર એ માટે જ નહિ ! યુવરાજ હાજર હોવા છતાં
એમણે શેતાની ધ્વજા મુજબ સન્નિપત્ત લખાવ્યું ! યુવ-
રાજની સલાહ પણ ન લીધી !

ઈન્દ્રકુમાર

એને સજા નહિ થાય તો ભારે અન્યાય થશે.

ઈશાબા

પણ મોટાભાઈને એ સીધીસાઠી વાત ગળે ઉતારે!
ત્યારે તમે ખરા !

(ગજધર પ્રવેશ કરે ડ)

ઈન્દ્રકુમાર

રાજધર, તે ખાચલાપણુ બતાવ્યું છે !

રાજધર

તમારી પેઠં યુદ્ધમાં ભગાણ પાડી વીરત્વ દાખવવા માટે
હું અહિં સુધી આવ્યો નહોતો ! હું તો યુદ્ધ છૂટવા
આવ્યો તો !

ઈન્દ્રકુમાર

તે યુદ્ધ કર્યું તેવો જ વિજય કયો ! જો તો ખરો
વિજયલક્ષ્મીના મુખ ઉપર શરમના શેરડા પડે છે તે !

રાજધર

એ તો પ્રેમના શેરડા હશે ! તે મને વરી ચુકી છે
આ રહ્યા એનો સાક્ષી !

ઈન્દ્રકુમાર

અરે, આ મુગટ કેનો ?

રાજધર

મારો ! મારા વિજયનો પ્રસાદ !

ઈન્દ્રકુમાર

તું તો યુદ્ધમાથી નાસી ગયો હતો. તને વળી: ઇલામ કેવું ? એ મુગટ તો યુવરાજ પહેરશે !

રાજધર

હું છતી આંચો છું અને હું જ પહેરીશ

યુવરાજ

રાજધર સાચું કહે છે. એના રિજયનું ચિહ્ન એ પોતે જ પહેરશે.

ઈશાખાં

સેનાપતિની આજ્ઞા ઉઘાડીને એણે અધારે અધારે શિયાળના જેવું આચ્છન્ન કથું—અને એ મુગટ પહેરશે ! એના કરતાં તો કુટેલ હાડલાનો કાઠો પહેરીને જ ઘેર ન ભય ! એ જ શેલો એને તો !

રાજધર

હું ન હોત તો એ કુટેલ હાડલાનો કાઠો તમારે જ પહેરવો પડત ! અને તે નખડે લો ભારે થઈ પડત !

ઈન્દ્રકુમાર

તો થે તે લો ઉપર જ ઉભા રહેત. તારી થેડે પોભારા ન ગણી ભત !

યુવરાજ

ઈન્દ્રકુમાર, તું અન્યાય કરે છે, ભાઈ ! રાજધર ન હોત તો આજે આપણા ઉપર આકૃત આવી પડત એ સાચું નથી ?

ઈન્દ્રકુમાર

કાઈ ચે આફત ન આવી પડત ! રાજધરે સૈન્ય સતાડી
રાખીને જ આપણને આફતમા ઉતાર્યા ! આ મુગટ હું યુદ્ધ
કરીને જીતી આવત અને રાજધર તો ચોરી આવ્યો છે !
મોટાભાઈ, આ મુગટ લાવીને હું તમને જ પહેરાવત, હો
પોતે ન પહેરત !

યુવરાજ

(ગજધર્મે)

ભાઈ, આજે તું જ જીત્યો છે ! તું ન હોત તો
અમારી બહુ જ ચોછી એનાને લીધે અમારા ઉપર પ્રભુ
જાણે શા શા વીતકો વીતત ! આ મુગટ પહેરવાની
હું તને રજા આપુ છું !

ઈન્દ્રકુમાર

(સ્ક્રિયેલે અનાજે)

રાજધરે ક્ષાત્રધર્મનું ઉલ્લંઘન કર્યું તેના બદલામા
તેને ઉલટું આ ઈનામ ! અને મેં જીવને તણખલાને તોલે
ગણી યુદ્ધ કર્યું તેને માટે તો મહોમાંથી વખા
જીનો એક અક્ષરે ચ નથી કાઢી શક્યા ! ખરું છે ! રાજધર
ન હોત તો આફતમાથી તમને કેણુ ઉગારત ? વાહ,
મોટાભાઈ, વાહ ! આજ પહેરાડીયથી મંડીને જમી સાજ
સુધી આપની આંખો આગળ લડ્યા જ કર્યું એ એટલી
વારમા ભૂલી ગયા ! હું શુ યુદ્ધભૂમિમાથી ભાગી ગયો ?
દુશ્મનોનો મારથો ચીરીને હું તમારી મદદે ન આવ્યો ?
રાજધર સિવાય કોઈ પણ તમને ઉગારી ન શકત એવું તે
શુ જોધને બોલો છો ?

દશમ ચોથું

યુવરાજ

ભાઈ, હું મારી અંગત આફતની વાત નથી કરતો.

ઇન્દ્રકુમાર

રહો, રહો, મોટાભાઈ ! હવે કશું કહેવાની જરૂર નથી ! રાજધર જેવા પ્રતાપી ભઠ્ઠની સહાયતા તમને મળી ગઈ છે તો હવે મારે અહિં રહેવાનું કાંઈ કામ નથી. આ હું ચાલ્યો !

યુવરાજ

ભાઈ, અત્યારે ! અત્યારે તું પોતાને ભૂલી ગયો છે !

ઇન્દ્રકુમાર

જ્યાં મારી કશો અપ નથી ત્યાં પડી રહેવું એ તો મારે અપમાન !

(ગમ્ય છે.)

દુશાખાં

યુવરાજ, આ મુગટ કાઢીને પણ આપવાનો તમને અધિકાર નથી. હું સેનાપતિ છું, હું જેને આપીશ તે જ એ રાખશે

(રાજધરના માયા ઉપરથી મુગટ ઉતારી લઇને યુવરાજને પહેરાવવા માંડે છે)

યુવરાજ

(ખસી જઇને)

નહિ, આ મુગટ મારાથી ન લઈ શકે.

ધરનામાં

થયુ ત્યારે ! આ મુગટ ત્યારે હવે કોઈથી ન
ચકાય નાવલીનું નીર જ એને સધરશે.

(મુગટને નમીત ફેરવે છે)

રાજધરે યુદ્ધના નિયમે ઉથાપ્યા છે, એને સળા !
જોઈએ

રુજધર

મોટાભાઈ, તમે સારી રહેજો આ મારાથી તહિ બૂલા.

યુવરાજ

બસ આટલામાંથી અ જ એક વાત હમેશા સંભા
રાખવા જેવી લાગી ? જલમા ફેંકાયાથી તો ઉલટું એ
બધું અપમાન થયું જ ગયું હવે તો તું જે એ જ
બૂલવા જેવું બૂલી જા અને હું જે બૂલી જઈશ. જોઈ
ખરો, ઈન્દ્રકુમાર સાચેસાચ ગુસ્સે થઈને ચાલ્યો.
નથી ગયો !

દરેક પાંચમું

૧. ૧૫/૧

રુજધર

ધુરધર, મારો મુગટ જ્યાં ગયો ત્યાં જ મારા યુદ્ધ-
વિજયને હવે જલાજલિ આપીશ-નાવલીના નીરમાં !

ધુરધર

એટલે ? બાળીબુઝીને હવે પાછા !

રાજધર

હા આ વખતે હાર ખાઈને છૂત મેળવીશ, ઇન્દ્ર-
કુમારના અહ કારને ધૂળચાટતો કયાં સિવાય હવે હું રહે
વાનો નથી ! મારા હાથનો વિજય સ્વીકારવાને કો રાજ
નથી; જોઈ છું, હવે કો પોતે કેવી રીતે વિજય મેળવી
ભય છે તે !

ધુરધર

પણ એમ અત્યારથી કુલાઈ જવાની જરૂર નથી !
કદાચ કીસ્મતજોગે, એ છૂટી ચે ભય ! ખરી વાતમાં
શુસ્સો કરવો શા કામનો ! ઇન્દ્રકુમારે ચ યુદ્ધવિદ્યાનો કાઈકે
ભણતલ છે હો !

રાજધર

ઠીક હવે. એ બધા વિચારો પછી થયો. અત્યારે એક
કામ તો કર. આશાકાનરાજ કાલ સવારે લશ્કર લઈને ઉપર
જશે. જ્યાંસુધી એ ચટ્ટગામની સીમા ન વટાવી ભય ત્યાં
સુધી એનો સેનાપતિ આ રણી છાવણીમાં કેદી રહે એવ
શરત છે એ છાવણી ઉપાડે તે પહેલાં જ આજ રાત્રે આ
મારો પત્ર તેમને છાનોમાનો પહોચાડી આવ

ધુરધર

પત્રમાં શું છે એ તો મારે જાણવું જ જોઈએ. કહે
એકાદ બે વાતો જ કહેવાની હોય તો પછી વગર પત્રે જ
મહોદામહોદ જઈ કામ ટપાવી આવવું સારું.

રાજધર

લખ્યું છે કે માફ અપમાન થયું છે તેથી બાઈઓ
છોડીને હું આવ્યો આવ્યો છું. મારા પાંચ હજાર સિંચાહી

અહ બીજો

એને લઈ ફર જવાને જ્ઞાને હું આવો થઈ જઈશ.
જન્દ્રકુમાર પણ મોટાભાઈથી રીસાઈને ચાલ્યો ગયો છે.
લોકર પણ યુદ્ધનો અત આવી ગયો છે એમ માનીને
પાછા ફરવાની તૈયારી કરી રહું છે અત્યારે આરાકાનરાજને
સારો લાભ છે અત્યારે એ હલ્લા લઈ આવે તો ત્રિપુરના
સૈન્યની જરૂર હાર થાય !

ધુરંધર

હાર તો જરૂર થાય, પણ પછી ? પછી તારે યુદ્ધને જ
તે કળેત થઈને મરવું પડે ને ! આગ લગાડવી જ હોય
તો છેલ્લે પોતાના ધનને તો બચવાની ખારી રાખવી
જોઈએ !

રાજધંર

મને ચેતવણી આપવામાં તારી બધી અછલ નકામી
વાવરી નાખ મા ! તૈયાર થા ! જો જો, સંભાળીને જા જો !
કાંઈને ખબર ન પડે એવી રીતે ! સૈન્યને લગીરે જ ખબર
પડી જશે તો બધું ધૂળધાણી થઈ જશે !

ધુરંધર

જો ભાઈ રાજધંર, તું જે પાછી તારી અક્કલ મને ચેત-
વણી આપવામાં નકામી વાવરવા બેઠો ને ! બસ, બેઠીકર રહે !

૬૨૫ છૂં

(સુલેખ)

ધંશાખાં

યુવરાજ, અલ્લાહને માફ કરે ! કટાકટીનો વખત આબો છે

યુવરાજ

કટાકટીનો શું કરવા, ખા સાહેબ ? પ્રભુની ઇચ્છા થશે- ત્યારે મરવું એ મૂશ્કેલ નથી ને જીવવું એ મૂશ્કેલ નથી, બધું સહેજ !

ધંશાખાં

યુવરાજ, મહારાજ તમને મારા હાથમા સોપી નફરત થઈ બેઠા હશે એ જ વિચારથી મને માફ લાગી આવે છે, નહિતર સુલેખમા મરવું એ તો લમસેજમા સૂવા બરાબર છે ! યુવરાજ, તમે નાસી છૂટવાની તજવીજ કરે ! યુદ્ધની જવાબદારી મારે માથે છે !

યુવરાજ

તમે મારા અસ્ત-ચુરે છો ! તમારે મહોંએ આવો ઉપદેશ ન શોભે ! વળી નાસી છૂટવાની બારી એ ક્યાં છે કેમ ? આવ તો મરવાની જેટલી અફસુસ સમવડ છે, તેટલી નાસી છૂટવાની નથી

ધંશાખાં

પરતુ, બાઈ, પેટમા જોકે બળતરા રહી ગઈ ! ઇન્દુમાર અહીં કારથી આપણને ઊડીને આવ્યા ગયા તેમના એ અપરા

ધની સબ કંવા મ ટે હું હવે કહાય જવતો નહિ રહું !

યુવરાજ

જવતા નહિ રહો તો વળી એને એથી ચે ભારે
સબ મળી જશે, ખા સાહેબ ! એ તમને પિતા તુલ્ય ગણે છે.

ઇશાખાં

ચા અલ્લાહ ! ખરી વાત છે ! ભાઈ, આજ જાણે મારું
તો આવી ચૂક્યું લાગે છે. પણ તમે જવતા રહો અને
એમને મળો તો કહેજો કે ઇશાખાં જવતો હોત તો
જરૂર તમને સબ આપત, પરંતુ મરતા પહેલાં એ તમને
માફી આપતો ગયો છે ! બસ, હવે વખત નખી-જાઉ છું
ભાઈ, આવો એકવાર લોટી લઇએ ! અલ્લાહના હાથમા
તમને સોપીને જઉં ! એ તમારી રક્ષા કરશે !

યુવરાજ

ખા સાહેબ, જાણ્યે અજાણ્યે, અનેક અપરાધ કર્યા
હશે. આજ બધાંયની ક્ષમા આપતા જાઓ !

ઇશાખાં

ભાઈ, તમે જન્મ્યા તારથી તમને જોતો આવું છું !
કોઈ વાર પણ તમે કોઈ અપરાધ સંધરાવા લીધો જ નથી
પોતાને હાથે જ ધીરે ધીરે ! બધું પતાવતા આવ્યા છો.
આજ ક્ષમા કરે એવું તો કશું રહ્યું જ નથી ને !
આજે તમારા નિર્મળ પ્રાણ કહાય અલ્લાહના હરબારમાં
જશે તો ત્યાના બગીચાના એકકેય ફુલ આગળ એને
બખવાવું નહિ પડે

દશ્ય પહેલું

અંક ત્રીજો

દશ્ય પહેલું

(ગણેશનમા સિપાહીઓ)

પહેલો

સાચી વાત ?

બીજો

કેણે બાણે, ભાઈ. સાબળયું તો છે !

ત્રીજો

તો તો સત્યાનાથ વળ્યું !

(નાસી ભય છે)

(ત્રીજી દુકડી પ્રવેશ કરે છે)

પહેલો

કેણે કહ્યું ? અરે, કહ્યું કેણે ?

બીજો

હમેશે ?

ત્રીજો

શી ખમર પડે, ભાઈ ! સાબળના વેત માથા પર
બાણે વળ તુટી પડ્યું ! બધી વીગનો પછી લેવા જેટલું
જાને ય ન રહ્યું !

(ભય છે)

(ત્રીજી દુકડી પ્રવેશ કરે છે)

પહેલો

ત્રી જોમના હાથીને ભેયો. અબાડી ખાલી હતી માવત

નહોતો ! ધણીની હાર થયાને લીધે જાણે એ ગાંડો જન્મી
ધૂમતો હતો !

બીજો

આપણી ચે તે એ જ દશા થઈ છે ને !

ત્રીજો

પણ પડયા કઈ તરફ ! કોઈએ.....

પહેલો

એ તો કોઈએ નથી કહી શકતું

બીજો

મને શિવુએ કહ્યું કે સુવરાજને તીર વાગ્યું કે તરત જ
માવતે હાથીને લઈને યુદ્ધભૂમિ પરથી નાસવા માડ્યું નાસ-
લાજ માં માવત મરાયો, અને ધણીની ગડબડમાં સુવરાજ
અબાડીમાથી કયા પડી ગયા તેની કોઈને સરત ન રહી.

(એક ખીજ દુગ્ધી પ્રવેશ કરે છે)

ચોથો

ત્યારે તો રામકા'ણી જ રહી ! ઇન્દ્રકુમારલાઇને કાલક
પગાડવા માટે ચ કોઈ ન બચ્યો !

ત્રીજો

એને તો ઘણી ચે વાર થઇ ગઈ આરાકાનરાજના
લશકરે આપણને દગો લઇને હલ્લો કર્યો તે વખતે જ તેમને
શોધવા માટે માણસો ગયા હતા. તેમને પત્તો તો મળી
જયો છે

બીજો

કુમાર રાજધરને હજી ખબર નથી પડી ?

દશ્ય બીજું

ચોથો

તેમનો પોતાનો જ પત્નો નથી લાગતો ને ! એ તો
ત્રિપુર બણી રવાના થઈ ગયા હશે ! યુવરાજના સમાચાર
ર મળશે તે તરત જ પાછા ફોડતા આવશે ?

પહેલો

આપણે કિયે મહોર પાછા ફેર જવાના !

ત્રીજો

પાછા જ શા માટે જઈએ ? અહિં જ મરશું !

ચોથો

પણ હવે તો સુદે ચ પૂર થઈ ગયું શી રીતે મરશું ?

(એક બીજો સિપાઈ પ્રવેશ કરે છે)

અરે, કરો છો શું ? બધું હધું વળી ગયું ! ચાલો
ચાલો, તપાસ તો કરીએ !

ચોથો

હા ચાલો ચાલો, આપણે બધાં ચ બોખી નોખી ટોળીઓ
બાંધી જુદે જુદે ઠેકાણે જઈએ.

ત્રીજો

પણ એ બચી ગયા હોય એવાં આપણા સહભાગ્ય
કયાંથી !

બીજો

ઈન્દ્રકુમારને કાને આ વાત પૂગશે ત્યારે એનાથી
કેમ શરણે !

દશ્ય બીજું

(અણ્ણસત્ર ઇન્દ્રકુમાર તથા એક સિપાહી)

ઇન્દ્રકુમાર

કયાં છે ? કયાં છે ? અરે, મોટાભાઈ કયાં છે ?

સિપાહી

એમને જ તો શોધું છું, મારા ધણી !

ઇન્દ્રકુમાર

અને ઇશાખા ?

સિપાહી

આજે બપોરે યુવરાજે પોતાને હાથે જ ઇશાખાની કબર ઉપર માટી વાળી-એ જ માટીમા એમણે પોતાનું લોહી પણ સીંચ્યું

ઇન્દ્રકુમાર

ધિક્ક ધિક્ક ઇન્દ્રકુમાર ! ધિક્કાર તને ! ધિક્કાર તારા અડાલ કાષને ! મોટાભાઈ, મોટાભાઈ, આ નરાધમને એક વાર માફી માગવા બેઠલો એ સમય નહિ આપો ! (જ્યે સાદે) મોટાભાઈ, બોલો તો ખરા ! ફક્ત એક ક્ષણ વાર તો બોલો ! અરે, અહિં બીજા કોઈ છે કે નહિ ? બધા વેળા થઈને મોટાભાઈને શોધો, આજે મને મોટાભાઈ જોઈએ જ !

દશ્ય પ્રાચીન

- (બીજો સિપાહી પ્રવેશ કરે છે)

બીજો

આ તરફ ચાલો, કુમાર ! મેં એમને બાળ્યા છે !

ઈન્દ્રકુમાર

કયા, કયા, કયાં ?

બીજો

નાવલીને કાઢે. પેલા ઝાડના છાયડા તળે

ઈન્દ્ર

ખરૂં કહેજે, એ ?

બીજો

હા, હા, તે જીવતા છે તમારી વાટ એમને જ
એકા છે !

(બાધ છે)

દશ્ય ત્રીજું

(નાવલીને કાઢે, દશગ ઇશ્વરમાં, ગાળી ચાલીમાં)

શુવરાજ

અરે, એક તરફ ખસેડી મૂક, આ ડાળીમાં એકતરફ
ખસેડી મૂક ! આજે ચંદ્રને એક વાર નીરખી લઉં ! કેમ, કેમ

નથી! જો ત્યારે ફક્ત વૃક્ષનો છાંયડો જ છે ! નહિ, નહિ, મારી આંખ ઉપર હમણા જ કોઈનો પડછાયો પડ્યો ! નાવ-હોના પ્રવાહનો ખળખળાટ તો સંભળાય છે. જો ખળખળાટમા જ 'પૃથ્વીનું' છેલ્લું વિદાયગીત સંભળવાનું સમયું' હશે ! ઇન્દ્રકુમાર, બાઈ ઇન્દ્રકુમાર, હજી તારો કોંધ શમ્યો નથી !

(ઇન્દ્રકુમાર પ્રવેશ કરે છે)

ઇન્દ્રકુમાર

મોટાભાઈ, મોટાભાઈ !

યુવરાજ

આવ્યો, બાઈ ! આવ્યો મારો પ્રાણ ! તું આવીશ જોમ જાણતો હતો તેથી જ આટલી વાર લામડી ! તું ચુસ્તે થઈને આવ્યો ગયો હતો માટે જ મારાથી જઈ ન શકાયું ! પરંતુ હવે તો રાત ખૂબ વાધી છે હવે સૂઈ જઈશ. માએ જોળો પાથર્યો છે !

ઇન્દ્રકુમાર

મોટાભાઈ, માડી આપી છે ને !

યુવરાજ

બધું ચે, આજ સુધી જે કંઈ બન્યું છે તે બધું ચે આ લોહીથી હવે ઘોઈ નાણું છું. કશું ચે બાકી નથી શખતો ફક્ત જોક જ વાતનો ખટકો રહી ગયો—મહારાજને આપણી હારના સમાચાર પાઠવવા પડશે.

કુસ્મિન્

ઇન્દ્રકુમાર

હાર તમારી નથી થઇ, મોટાભાઇ, હાર તો મારી જ થઇ છે.

(સિપાહી પ્રવેશ કરે છે.)

સિપાહી

કુમાર રાજધર યુવરાજની ચરણરજ લેવા આવ-
ની રજ માગે છે.

ઇન્દ્રકુમાર

કેઇ કાળે ય નહિ, કેઇ શરતે ય નહિ !

યુવરાજ

બોલાવ, બોલાવ, જોને જાહિં બોલાવ !

ઇન્દ્રકુમાર

(ગુસ્સે થઇને)

મોટાભાઇ, રાજધરને. ....

યુવરાજ

અત્યારે ? ભાઇ, અત્યારે ?

ઇન્દ્રકુમાર

ના, ના, ના ! જો, હવે નહિ ! હવે મને લગીરે ય
શુસ્સો નથી !

(રાજધર પ્રવેશ કરીને પ્રશ્ન કરે છે.)

રાજધર

હું નરાધમ આ મુગટ તમારે ચરણે પડું છું' એ
તમારો છે.

સુવંશજ

મને વખત નથી ! ઇન્દ્રકુમારને આપ, ભાઈ

રાજધર

મોટાભાઈની આસા મથે ચડાવુ છું ! (ઇન્દ્રકુમારને)
આ મુગટ તમે લો

ઇન્દ્રકુમાર

હું તો હાર્યો છું મારાથી એ મુગટ ન લેવાય હું એ
તને જ પહેરવા આપુ છું.

મોટાભાઈ !

માત્ર રૂપિયા પાંચ આપો.

અવલોકન

૩૦ મી આઠ પેજ ૧૫૦૦ પાનાનાં લગભગ

૮-૧૦ પુસ્તકો.

૨૦ ૧૦ ૦૫૦,

આપણે ૨૦૦ પાનાનું લેખનું પુસ્તક.

પુસ્તકોનાં નામ તો જોઈએ;

- (૧) સબ રાણી (૨) કાનનાં અંગકટ વાટકો (૩) રવિ-
પ્રનાથનાં અન્ન વાટકો (૪) સંસ્કાર (૫) જૂનાતોડીપત્ર (૬)
રૂપીઆનો ઉત્તરોત્તર (૭) હોલોરીની કથા વગેરે વગેરે.
લેખક, મોરારજી અમીન અમીન.

ॐ शुक्रं ह्रीः

राष्ट्रवादी आन्दोलन का अर्थ

10-10-62

Rev. J. H. G. 1-2-0

— 22 —

304. 1-0-0

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 84

2000年12月15日

